પાઠ માળા

અંક ૩ જાના અર્થ.

તથા

કવીતાની સમજુતી

બનાવનાર

પી. બે. મેહતા.

જરતોસ્તી છોકરીઓની નિશાળ મંડળી
હસ્તકોની કોટ ખાતેની
નિશાળની શિક્ષક.

મુંબઈ

આમસે પ્રીંટીંગ પ્રેસમા જનોબા બાબાજીએ
છાપીછે.

કીમત આઠ આના.

પ્રસતાવના.

જરતોસ્તી છોકરીઓની નિશાળ મંડળે હરનેકોની નિશાળમાં ચાલતી પાઠમાળા અંક ત્રીજો તેના પ્રમાણમાં લગરીક ભારી હોવાથી મારી તેમજ મારી બેનપણીઓની એનો શબ્દાર્થ અને એમાં આવેલી કવિતાની સમજુતી સહીત એક ચોપડી છપાવી પ્રગટ કરવાની મરજી હતી કે જેથી શીખનારી છોકરીઓને સવલ પડે; પણ માઠાં ભાયગે મારા કરતાં વધારે શીખેલી બેનપણીઓને વખત ન મળવાથી તથા બીજી અડચનોને લીધે મને આ કામ માથે લેવાની ફરજ પડી, માટે આશા રાખુંચ કે દાણેશમંદ વાંચનારાઓને આ મારી પેહલી કોશેસમાં કાંઈપણ ખરખાંમી માળમ પડતો દરગુજર કરશે.

આ ચોપડી સુધારવામાં ભાઈ કાવશા બેહરાંમજી મેહતાએ મેહનત લીધીછે તેમનો તથા મારાં મેહરબાન માતાજીએ કિંમતી મદદ કરીછે તેમનો હું મારાં ખરાં જીગરથી ઉપકાર માનુચ.

હુ આશા રાખુચ કે પાઠમાળા અંક ત્રીજો શીખનારીઓને આ ચોપડી ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે, અને સ્ત્રીઓને ભનવામાં ઉત્તેજન આપનારાઓ તથા જરતોસ્તી છોકરીઓની નિશાળ મંડળીના કારોબારીઓ આ મારી પહેલી કોશેશને ટેકો આપશે.

તા૦ ૨૩મી અકટોબર ૧૮૭૬.

પી. બે. મેહતા.

સાંકળીયું.

નવી ચોપડી.

...મજતાં—જાણતાં.
ટુંકસાર—ટુંકામાં, મતલબ.
તાત્પર્ય.—તત્વ.
સુંદર—સારી, મજાની.
ઝાડ—વૃક્ષ.
છોડવા—રોપા.
નીતિ—સદાચરણ, સારી ચાલ.
કીડા—જીવડા.
તારા—આકાશમાં ચળકતા પદાર્થ.
જગત—દુનીયા, પૃથ્વી.
સરજ્યું—પેદાકર્યું, બનાવ્યું.
લાજમ—ઘટારત, લાયક.

રૂડો નિશાળીયો.

ગુરૂની—મેહેતાજીની, શિક્ષકની આજ્ઞા પાળવી કહ્યામાં રેહેવું.
ઓળખાયછે—માલમ પડેછે, જણાયછે.
વારેઘડીયે—ફરી ફરીને.
નીમેલી—મુકરર કરેલી, ઠેરવેલી.
રીઝવવાસારૂં—ખુશી કરવા સારૂ, રાજી રાખવા વાસ્તે.
મેવો—પસ્તાં બદામ કાજુ વિગેરે
મીઠાઇ—બરફી પેંડા વગેરે ગળ્યું ગળ્યું ખાવાનું.
ઉદ્યોગ—મેહેનત, શ્રમ.
કાંન ધરતો નથી—ધ્યાન આપતો નથી.
પાછળમંડેછે—પછવાડે લાગેછે.
મને ન છેડો—મને કંટાળો નહીં આપો.
ઉપદ્રવ—છેડણી.
ત્રાસ—ધમકી, દુઃખ, ભય.
ભલાંનેમાટે—સારાંને માટે.
દબાવી—ધમકાવી.
નાલાયક—અણઘટતી.
દોંગાઇથી—લુચ્ચાઇથી.
ચિત્ત—મન, દીલ, ધ્યાન.
વર્ગના—સરખું શીખનારા.
સાવધ—હોશીઆર, સાવચેત.
અભ્યાસ—માહાવરો.
આનંદ—કાળજી, ફીકર.
ઇચ્છા—મરજી, ખુશી.
વેગળો—આઘો, દૂર.
પ્રમાણદારી—પ્રમાણિકપણું.

અધિક—વધારે ઘણુંજ બહુ.
જ્ઞાન—સમજણ.
પ્રાપ્ત—પેદા, ઊત્પન.
આનંદ—રાજી.
અઘરો—ભારે, મુસ્કેલ.
કંટાળતો—કાચર થતો.
બડબડ—લવારો.
ભલું—શારૂ.
આનંદ પામશે—ખુશી થશે.
ખ્યાલથી—વિચારથી.
શબ્દના—બોલના, અર્થાતીતના.
સ્પષ્ટ—સાફ, શુદ્ધ.
કાપી—ખરડો.
ચેહેરાચલી—છેકાચલી.
વલણ—મરોડ.
વખાણ—તારીફ.
બક્ષીસ—ઇનામ.
જે વાતે—જેનાથી.
જાળવી—સાચવી, સંભાળી.
પટકીને—ફેંકીને, પછાડીને.
વિદ્યા—કળા, હુન્નર.
ખપ—જરૂર, આગત્ય.

પરલોકમાં—પારકા લોકમાં, બીજાઓમાં.
આશિર્વાદ—દૂવા.
પ્રાર્થના—સ્મરણ, સ્તુતી, બંદગી.
સર્વદા—હમેશાં, સદા.
નીતિજ્ઞાન—નીતિની સમજણ.
ધર્મનો—દીનનો, મજબનો.
ઊપદેશ—બોધ, ભાષણ, સબક.
તત્પર,—તૈયાર.

નઠારા નિશાળીયા વિશે *

ભાગ. ૧.

પેઠા—ગયા.
ધારે—મનમાં આણે.
સુતાતણી—સુતાની.
સુઝે—દેખાય, જણાય.
પાય—પગ, ચરણ.
લીટા—કાપા, ઘસરકા.
લવારો—બકબકાટ.
લેખણો—કલમો.
પોથી—ચોપડી, પુસ્તક.
ગવાળો—બગડેલ, ગાંસડો.
ઘેલી—ગાંડી, અણસમજુ.

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

નઠારા નિશાળીયા વિશે *

ભાગ. ૨.

વડી---મોટી, લાંબી.
વાતે----ગોદમાં.
વળે---જાય.
વારે,---જેવો.
સંગ----દોસ્તી, સોબત.
ટાળો---દૂરકરો, છોડો.
આરો---અંત, છેડો, પાર.
લઢેનેવઢે--કજીઆ કંકાસ કરે.
આડ---વાંકોપડે.
પુરૂ---તદ્દન.
પ્રકાશે--દેખાડે, જણાવે.
સુણી---સાંભળી.
ખારો---કડવો, બુરો.
કર્મફુટયો---અકર્મિ.
માકડો---લાલ મોહનો વાંદરો.
ધાલો---મુકો, આણો.
ઢોઢ---મૂર્ખ, અનાડી.
ઠાલો---ખાલી, અમથો.
ભીખીને---ભીખમાગીને.
ભારો---બોજો..

પ્રાણીઓ.

પૃથિવના---જગતના, દુનિઆના.
પેદાએસમાં---ઊત્પતિમાં.
પ્રાણી---જીવ, જંતુ, જનાવર.
પદ્રિમાં---દરજ્જામાં.
રૂવાંથી---ઝીણાવાલોથી.
બેફાડમાં---બે ભાગમાં.
ચીરાયલી---ફાટેલી.
પંજા---નખ, ચુંગાળ.
ચોપગાં---ચાર પગનાં.
જોડાને---પગરખાંને.
કાતડીનું---ખાળનું.
દોરા---ઝીણા તાર.
વણેછે---ગુંથેછે.
નરમ---સુંવાળાં, લીસા.
ડાળી---ડાખળી.
મેના---મધુર ગાનાર પક્ષી.
ચંડોલ-એકજાતનુ ગાનાર પક્ષી.
લીલના---તળાવ અથવા કુવામાં,
થતી ચીકણી વસ્તુ.
માળા---પક્ષીને રહેવાનું ઘર.
આણીગમ પેલીગમ-આમતેમ.
દાણા---અનાજ, કણ.

---

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

રાજહંશ—એક જાતનું પક્ષી.
ચાહેછે—ઇચ્છેછે ગમેછે.
તરવામાં—પાણી ઉપર રેહેવામાં
શક્તિવાન—સમર્થ.
સેવણ—ઇંડાંપર ગરમી આપવા
શારૂ પક્ષી બેશેછે તે.
ભીંગડાદાર—નનાંપીંછાંવાળી.
દરિઆમાં—સમુદ્રમાં.
નદીઓમાં—સરિતામાં.
અજદહા—અજગર.
દરમાં—બાંકામાં, બીલમાં.
કાનખજુરા—કાનકજુરા, સો
પગનો જંતુ.
પ્રકારે—રીતે.
નિરપરાધી—સાલસ, ગરીબ.
ખમ્યાં—સહ્યા, વેઠયા.
વર્ગ—ભાગ.
પતંગીઆ—એકજાતનું જીવડું.
ઉપયોગી—ખપનાં કામનાં.
ઉત્પન્ન—પેદા.
ખુલ્લીઆંખે—સાદીઆંખે વગર
ચશમે, શાધારણ આંખે.

ખાસિઅત—ગુણ.
ભોગવેછે—મળેછે.
ભરપુર—ભરાચલી.
નિર્માણ—નકી, ઠરાવેલા.
બાબતોમાં—વાતમાં.
અશક્ત—નબળા, કમજોર.
કિર્તારે—પરમેશ્વરે.
ભાજીપાલો—વનસ્પતિ.
રોપા—ઉગતાછોડ.
નાશ—મારીનાખવું.
શિકારી—શિકાર કરનાર, ઘાતકી.
ગુજરાન—નિર્વાહ.
તાબામાં—કબજામાં.
પાળેલા—રાખેલા.
અસીલ—ગરીબ.
બરદાસ્ત—સંભાલ.

પ્રાણી સંબંધી વર્ત્તણુંક.

કીડા—જીવડા.
નિરૂપકારી—કામવગરના.
મિથ્યા—ફોકટ, અમથું.
પ્રવૃત—તઇઆર.
દુષ્ટ—પાપી, ખરાબ.

ઉપદ્રવ—છેડણી.
શાખને—મહાજનને, સેહેબને.
ધર્મ—ફરજ.
ગજા—શક્તિ.

છોકરા અને દેડકાં એઓની વાત.

જળાવમાં—નાહાના સરોવરમાં.
વસતાં—રેહેતાં.
પાળ—કોર, કોરણ, કીનારો.
દૈવજોગે—ભોગજોગે.
હિંમતવાન—બાહાદુર.
પ્રિય—પ્યારૂં, વાહાલા.
વિનંતી—અરજી, આજીજી.

નિર્દય છોકરો અને સૂક્ષ્મ-દર્શક યંત્ર.

પીડા—દુઃખ, આપત્તી.
અમસ્થા—ખાલી.
તરફડીઆં—તાલાં, પછાડા.
કચરીને—દાબીને.
પરાક્રમ—મહાભારત કામ.
માને—સમજે, જાણે.
વારતો—શિખામણ દેતો.
વ્યર્થ—ફોકટ, નીષ્ફળ.
જીવતરનો—જીંદગાનીનો.
સ્વતંત્રતા—આપઅખત્યારી.
ચિન્હો—ડાઘો.
લક્ષ—મન, ચિત્ત.
પદાર્થો—ચીજો, વસ્તુઓ.
યંત્ર—હથિયાર.
શિષ્ય—નિશાળીઆ, છોકરા.
અત્યંત—ઘણુંજ.
ચમત્કારી—અજાએબી, નવાઇ.
મસ્તક—માથું.
આજુબાજુએ—આસપાસ.
રૂપેરી—રૂપાં જેવા ધોળા રંગનું.
ઘેરાએલી—ઢંકાએલી.
વળે છે—મરડાયછે.
ધોળ—પડ, અસ્તર.
શણગારેલું—સુશોભિત કરેલું.
માહાન—મોટાં.
પોશાક—વસ્ત્ર.
આશ્ચર્ય—અજાએબ.

ગુણ—ખવાસ, ખસલત.
આતુર—અધીરો.
સૂક્ષ્મદર્શક—નાહની ચીજ મોટી દેખાડનાર યંત્ર.
ધર્યું—મુકયું, મેલ્યું.
સ્વૈચ્છિક--પોતાની મરજી પ્રમાણે.
કુરતાનું--ઘાતકીનું.
પાત્ર--મુળ.

પ્રાણિપર દયા રાખવા વિશે.*

બાપડો--બિચારો, ગરીબ.
મદાંધ--મદે આંધળો.
રચ્યાં--બનાવ્યા, કર્યા.
અવેવ--શરીરના ભાગો.
લાખ--હજારો.
લગીરણા--જરાપણનહી.
અધિક--વિશેષ, બહુ, ઘણી.
ઘોબ--પછાડવું, ઝીકવું.
ઘાતની--કુરકર્મની.
વિશેષ--વધારે, ઘણું.
વર્ણવો--બયાનકરો.
ઇશ--પરમેશ્વર, પ્રભુ.
મળેલ--આપેલો, દીધેલો.
ઉદાર--ઘણોજ, અતિશય.
દીધેલ--આપેલું.
ગજાથી--ગુંજાસથી, શક્તિથી.
વેદનો--દુ:ખ.
કર્મ--કામ,
અધર્મ—ખોટું.
પરોવી—ઘાલી.
શુળમાં—કાંટામાં.
નિશાન—તાકવું.
વિનાશ—દુખી, હેરાન.
તીર—બાણ.

આંબો.

કેળ—કેળાંનું ઝાડ.
તાડ—તાડીનું ઝાડ.
મૂળ—થડ, મૂળીયાં.
ઊંડા—અંદર.
માહા—હિંદુઓના વરશનો ચોથો મહીનો.
ફાગણ—હિંદુઓના વરશનો પાંચમો મહીનો.

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

મોહોરો--ફુલો.
મરવા--નાહાની કાચી કેરી.
વટાણા--વાલ.
તુરા--ફિક્કા.
ગોટલી--ગોટલાની અંદરનો ભાગ.
જીણુ--પડ.
મુરબ્બો--ખાણની ચાસણી કરી માંહે કેરી વિગેરે નાખવી તે.
કલમ--ઝાડની ડાંખલી કાપીને રોપવી તે.
રખેવાળ--સાચવનાર.

કુટુંબ.

અન્ન--દાણો, અનાજ, ધાન્ય.
સ્તુતી--બંદગી.
સ્વરે--ચિત્તે, ધ્યાને.
હરખાય--ખુશી થાય.
ચોક--ઘરની પાછળની ખુલ્લી જગા.
ચબુતરા--પંખીસાફની જગો
મદિરમાં--દેહેરામાં.
સ્થલને--જગ્યાને.
શિખર--ટોચ.
શેહેર--જ્યાં ઘણાં ઘર અને હવેલીઓ હોયછે તે.
પ્રાંત--દેશ.
મુલક--ગાંમ.
પાહાડો--ઊંચા ટેકરાઓ, ડુંગરે.
સંપી--એકમતથઈ.
ભરપુરે--આબાદ.
બેટ--આસપાસ પાણી અને વચમાં જમીન તે.
માહાદ્વિપ--મોટો પાણીનો ભાગ
ઝપાટામાં--સપાટામાં.
નિભાવ--નિર્વાહ, બચાવ.
વેહેલાના--વેહેતાના.
છીપાવેછે--મટાડેછે.
ભક્તિ--બંદગી.
રક્ષણ--બરદાશ, સંભાળ.
દાશીપણામાં--ચાકરપણામાં.
ઉજરાતી--બળાપોકરતી.
બધંનમાંથી--કેદમાંથી.
ચક્રવર્તી--શેહનશાહ.
શેખી--પતરાજી.
ચઢિઆતો--શ્રેષ્ઠ
જાગા--થી.

જગકર્તાવિષે

જગકર્તાએ—ઈશ્વરે.
સંસાર—દુનિયાં, પૃથ્વી.
પાર—છેડો.
પ્રૌઢ—મોટા.
ઝાઝા—ઘણા, અતીશય.
હય—ઘોડા.
પૈગાન—સ્વર્ગનીપાલખી.
રવી—સૂરજ.
ડંક—ભપકો, ડોળ.
સમય—વખત.
માનવીઓ—માણસો.

સગાં વાહાલાં સંબંધી વર્ત્તણુંક.

વિશેષે—ઘણું કરીને.
ભાંડુઓ—ભાઈઓ.
લાચાર—ગરીબ, કંગાલ.
વસ્ત્ર—લુગડાં, કપડાં.
તંગાસથી—તાણથી, મુજવણીથી
યોગ્ય—ઘટારત, લાયક.
આજ્ઞા—કહ્યું, હોકમ.
ઊછરેલાં—મોટાંથયલાં.
મનોવૃત્તિ—મનઇચ્છાણુ.
લોકવિરુદ્ધ—દુનિઆથીઉલટી.
કલ્યાણની—સારાની.
વૃદ્ધી—વધારો.

શિકંદર બાદશાહ અને તેની મા.

સત્કાર—માન્ય, કબુલ.
ખમી—સોસી.
મમતાના—પ્રિતિના પ્યારના
નજરાણા—બક્ષીસ.
હાથઘાલવો—વચેપડવું.
એંનતી પેતર-શિકંદર બાદશાહનો વિસ્વાસુ પ્રધાન.
સ્વસ્થપણે—નિરાંતે.
તિક્ષણ—ગુસ્સ, ઝીણો, બારીક.
નમ્રતા—સાલસાઈ, ડાહાપણ.
સહન—ખમવું, સોસવું.
પ્રતીઉત્તર—પાછોજવાબ.
કાયર—કંટાળો, હેરાન.
ખેદયુક્ત—દુઃખદાયક.

મોનોગુણ ભાગ. ૧ *

છાની—મુગી, અબોલી.
પોઢી—સુઇ.
સ્વાદ—લેહેજત.
કડુ—કડવું.
બચી—બોકી, ચુમી.
ખાણું—ખાવાનું
ખમા—ધીરજ, સબુરી.
પ્રેમનાં—માયાના, હેતના.
જુક્તિ—તદબીર.
મુક્તિ—ઓધ્ધાર.

મોનોગુણ ભાગ ૨.

જડયુ—મળ્યુ.
ગણિતે—ગણ્યાથી.
આકરી—અઘરી, ભારે.
અમુલા—કિંમતી.
સાંટુ—બદલો.
જોગ—વખત.
પાછે—મોડે.
ઠામે—જગ્યાએ.
રચ્યા—જોડ્યા બનાવીવા.

સોક્રેટિસ અને તેનો છોકરો

ચીરડાઇને—ખીજવાઇને.
બેઅદબ—બેશરમ, નિર્લજ.
હઠીલી—બોસીલી.
નિશ્ચય—નક્કી, ઠરાવ.
નીમકહરામ—ઉપકારનેબદલે અપકાર કરવો તે
આબાદાની—અમનચમન.
ગુજારે—ગાળે, કાઢે.
જીભલી—જીભ.
સહન—સોસી, ખમી.
બેહદ—ઘણુંજ.
ભોગવ્યુ—ખમ્યું, સોસ્યુ.
ભાન—ખ્યાલ, વિચાર.
એકકોરે નાંખ્યાં છે—બાજુએ મુક્યાં છે
તજી—મેલી, ખોઇ.
વાળવાને—પાછો આપવાને.
સામે થાય—આજ્ઞા તોડે.
વિશ્વાસ—ભરોસો, ઇતબાર.
બદનામી—તોમત, આળ.

---

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

પિતાની સેવા ભાગ ૧ *

આભાર--ઉપકાર.
અંતરે--દીલમાં, હૈયામાં.
વિવેકે--નમ્રતાનીવર્તણુકમાં.
કોટીકોટી--કરોડાકરોડ.
કષ્ટ--દુઃખ, પીડા.
કાયા--શરીર.
પાજી--નઠારો, નીચ.
રાંક--ગરીબ.
સ્નેહ--માયા, હેત.

પીતાનો સેવા ભાગ ૨

તુચ્છ--હલકી.
બુરી--નઠારી.
ટાળી--મટાડી, દુરકરી.
કીર્તિ--જશ, આબરૂ.
ગાજી—બોલાઇ.
લાવ—લાભ.
લઈસ—ગ્રહણકરીશ.
તાત—બાપ.
નર્ખતાં—જોતાં.
નેત્રમાં—આંખમાં.
નીર—આંશુ,પાણી.
ઉરે—હૈએ, છાતીએ.
ભાવથી—ખુશીથી,
ગણે—માને.
પિતુ—બાપ.

કાગડો જેણે મોરના પીછાં શરીરમાં ખોસ્યાં હતાં તેની વાત.

ગર્વથી—અહંકારથી.
કસર—ખામી.
કલ્પનાથી—વિચારથી, બુદ્ધિથી.
ફુલી—હરખાઇ, ખેંકઇ.
પ્રયત્ન—કોશિશ.
લેહેકાતી—નટકતી.
ઢોંગો—ફિતુરી, લુચ્ચો.
સ્થિતિ—હાલત, દશા.
ભ્રષ્ટથએલાં—દુરથએલાં.
ઢુંપી—ચુંટી.
ખુંચોલીધો—નઇલીધો.
હાંશી—મજાક, મશકરી.
યોગ્યજ—ઘટતીજ, લાયક.

---

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપોછે.

સાદું ખાધામાં મોહોટો મોજ.
મિષ્ટાન્ન—ગળ્યુ ભોજન.
વૃદ્ધિ—વધારો.
તૃપ્ત—ધરાવું.
મંડયા—મચ્યા.
આનંદથી—મોજમજાથી.

ગેનડો.

સિંગડાં—સિંગ.
બીહાંમણો—ભયંકર.
ફાડીખાશે—ચીરીખાશે.
આજેજ—મારે.
ડીગણા—ટુંકા, બટકા.
સાંભાળડનાર—હરીફ.
નાશકારક—ઘાતકી.
હરામીઓથી—લુચ્ચાઓથી.
ચરી—ખાઇ.
સુંડ—હાથીને ખોરાક વિગેરે ખાવાની માંસની નળી.
ભક્ષ—ખાઇ.
જાલના—ખુલી ગુથણીના.
ત્રિકોણ—ત્રણખુણાંવાળુ
વળેલુ—મરડાયલું, વાંકુ.
ટોચ—ઉપરનો ભાગ.
ખડી—પંજો.
વાકીંગ ષ્ટીક—સોભયતી મુઠની નેતર જેવી લાકડી.
ડરાંમણું—દેહેસતનાક.

કેળ

કેળાં—કેળના ફળ.
લીસું—સાફ, સુંવાલુ.
ફુત—બાર તસુનુ માપ.
સાખાદાર—રેશાદાર.
પિલા—ફણગા.
તાપડીયાં—ખાસડીયાં.
લેહેજતદાર—સ્વાદિષ્ટ.
ચારોલી-એક જાતનો સુકોમેવો.
ખસખસ—અફીણનાં ઝાડનાંબી.
દ્રાક્ષ—દરાખ, અંગુર.
જાયફલ—એક જાતનો કેરી તેજાનો.
એળચો—એક જાતનો તેજાનો ઘણું કરીને પાંન સાથે આપણા લોક ખાએછે.
લવંગ—એક જાતનો તીખો

તેજાનો.
રેશા—દોરા.
દોરડાં—જાડી રસી.

ઈશ્વર પ્રાર્થના. *

ભૂમી—પૃથ્વિ, જમીન.
જળ—પાણી.
ગિરિ—પાહાડ.
વંદુ—નમનુકરૂં, પ્રાર્થું.
અવીનાશ—જેનો નાશ નહી થાય તેવુ, અમર.
ગ્રહની—તારાની.
ગતી—ફરવાનાશકિત.
ભગવંત—ઇશ્વર.
પરઉપકાર—પારકા ઊપર આભાર.
ચતુરાઇમાં—ડાહાપણમાં.
અનંત—ઘણોજ.
પરમેશ—ઇશ્વર.
સદગુણમાં—સારાગુણમાં.
ઉદેશ—જ્ઞાન ઊદ્યોગ.
નિર્લજ—બેશરમ, બેહ્યા.
ઊગાર—બચાવ.
કરગરી—કાલાવાલા કરી.
સતનામ—ઇશ્વર.

ઈશ્વર સઘળુ જુએછે.

ધરી—પકડી, રાખી.
તીક્ષણ—ઝીણી, બારીક.
ગુફામાં ખીણમાં.
જાણુ—ધારૂં.
ગુપ્ત—છાનું
નિહાળતો—જોતો.
ભાણ—સૂર્ય.
વણ—વચન.
નેણ—નેત્ર, આંખ.
ઊંચારે—બારી
સુભનામ પરમેશ્વર.

ફૂરાથી તજવીજ કરો.

પતંગ—કનકવો.
બેદરકારપણે—કાળજી વગર.
ડોલા ખાતો—ધ્રુજધ્રુજતો.
નાશીપાસ—નિરાશ, દલગીર.
ફોકટ—ખાલી, અમથી.

* આ કવીતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

નિરાશ—હિંમત હારવી.
તજવીજ—પ્રયત્ન.
આશ્ચર્ય—અજાએબ, વિસમય.
આકળા—ઉતાવળા.
કોસ—ગાઉ, બે માઇલ.
ઉધરૂં—બારે, કંટાળાભરેલું.
પાછાહટવું—હિંમત છોડવી.

વિદ્યાનો અભાવ.

વિદ્યાભ્યાસનો—વિદ્યાભણવાનો.
ઉદ્યોગ—મેહેનત.
વડીલોની—મોટાઓની.
તિરસ્કાર—ધિક્કાર, તુચ્છકાર.
વિદ્વાનોના—ઘણું ભણેલાના,
ડાહ્યાઓના.
ભાગ્યવંત—નશીબવાન.
વાતગમાવી—વખતખોયો.
અભાવ—ધીકાર.
સારાંશ—મતલબ.
અવજ્ઞા—કહ્યામાં નહીં રેહેવુ.
સ્વચ્છંદ—આપઅખત્યારી.
બેઆબરૂ—ફજેત, રૂશવા.

ભણવાવીશે *

હાંરે—અરે.
વેમા—સંદેહ.
સમૂળા—જડમૂળથી.
ગાળે—ખોએ, કાહાડે.
પસ્તાઇને—પશેમાનથઈને.
જાચે—માગે.
ગુંદા—ગડબો.
છકેલ—બેહેકીગયેલો.
ઝટ—જલદી, તરતજ.
વાળો ચોકો—ટોલેથઇનેબેસો.
દેશવેષો—દેશનાચાલ
લોટા—લાભ.
ખરી—ખુની, અસલી.
રેશો—રેસમ.
નામાંકિત—પ્રમાણિક.
ધર્મપંથ—સારોમારગ.
સાચેરે—ધરજો, પકડજો.
પાહારે—મનમાન્યાં
ધર્મ—પુણ્ય.
ઝંપ—નિરાંત.
જમજો—ખાજો.
અભિમાન—અહંકાર.

* આ કવીતાનાસમજણ પાછલ આપી છે.

જગાવી—ઉપજાવી, પેદાકરી.
ટેકો—વટો.
સ્વતંત્રતા—આપઅખત્યારી.
યશ—આબરૂ.
અગણાવતી—હાલ, હવેથી.
ભાખ્યુ—કહ્યુ.
વખ્ત—વખત, ભાગ.
સાંખ્યુ—ખમ્યુ.

હારથી.

ભૂચરો—જમિનપર ચરનારાં પ્રણીઓ.
શ્રેષ્ટ—ઉત્તમ, મોહોટો.
કેપ આફ ગુડ હોપ-આ જગાપર હમેશા ભારે તોફાંનને લીધે એને કેપ આફ સ્ટોર્મ કરી પણ કહેછે એને વાસકો ડીગામાએ ૧૪૯૭ માં શોધી કાઢયો હતો.
આબદાર—તેજસ્વી.
મગતરા—નાહાના ઉડતા જંતુ
ઇદ્રિય—કાણુ.
જલદ—ચપળ, મજબુત.
જડબાંમાં—ડાચાંમાં.
દાઢો—બાજુપરના એવડા દાંતો
ખરબચડું—કકરાશવાળુ.
કંરચલાં—વળીજવું.
ખાંચો—ખાડાઓ.
કાથવી—કાળા કાથાના જેવો.
ચમક—ભભક.
મરોળ—આકાર.
સઠુ—મજબુત.
નિમાળા—વાળ.
છોડાય—છુટે.
શીતલ—ઠંડુ, ટાઢુ.
ફુવારા—ફાંરજો.
આહાર—ખોરાક.
ભરપુર—ઘણોજ, પુષ્કલ.
તાપણાં—બળતાં ચેહ.
પ્રયત્ન—મેહેનત.
યુકતી—તદબીર.
ન ગણકારી—ન દરકારકરી.
નિવારણ—હાંકીકાઢવુ.
ધસારો—હલ્લો.
વશ—આધીન, તાબે.
સાજ—સાણગારનોસામાન.

રથ—બાદશાહઓને બેસવા લાયકની ગાડી.
સેહેજ—થોડીવારમાં.
સર્વથી લાયક આદમી કયુ.
સંતોશી—ધૈર્યવાન.
પડોસણ—પાસેરેહેનારી.
અભિપ્રાય—વિચાર.
મોટું—ઊદાર.
સબુરીવાળી—ધીરજવાલી.
સંતોષી—ધૈર્યવાન.
આત્મા—જીવ.

મોટાંઈ

ખાતરજમાં—ખાતરી.
રીસ—ગુસો.
અફાલી—પ્રછાડી.

માણસનુ માપ

બડાઈ—વડાઇ, મોહોટાઇ.
દારૂણ—અતીશય, ઘણોજ.
કંચનની—સુનાની.
રેતી—કાંકરી.
મેહ—વરશાદ.
તુઠી—પ્રસંનથઇ.
જોરૂથી—બઇરીથી.
સોય—શોભે.
સમ્રધિઓ—પુંજી.
ફાલ—ધારતી, ફીકર.
તુછ—હલકો.
ધ્રુવમંડળ—આકાશના તારાએ.
રત્નાગર—સમુદ્ર.
તુલના—વજન.
દુર્જન—ખરાબમાણસ.

અનાજ.

પરગણાઓમાં—તાલુકામાં, કસબામાં.
હોળથી— જમિન ખેડવાના હથીઆરથી, નાગરથી.
ઊથલપાથલ—ઉપરતળે.
પુષ્ટ—મજબુત.
સીસોડી—સિઠી.
છાંટેછે— વેરાતું નાખેછે.
વાવણી—રોપણી.
સમાર—એક જાતનું દાંતાવાળુ

* આ કવીતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

ચપટુ લોઢાનુ હથિયાર.
ફણગો—ચીલો.
કણસું—ડુંડુ.
દાતરડાંએ—લોઢાના વાંકા હથિયારે.
પાક—પેદાશ.
મકાઈ—એક જાતનું અનાજ.
જવ—એક જાતનુ અનાજ.
રસાલ—ફલરુપ.
માહીતગાર—પ્રવિણ, હોશીયાર.
આબાદાની—આવક.
જતનદાઓ—જાગીરદારો.
ફળવંત—રસાળ.
અમુલ્ય—કિંમતી.
ખાની—ખોડ.

પરવાલા કરનારા કીડા.

પરવળાં—એક જાતના રાતા દાણા.
પ્રદેશ—પ્રાંત.
જુગના જુગસુધી—કાલના કાલ શુધી.
નિરંતર—હમેંશાં.

ખડક—ઊંચો ટેકરો, ખરાબો.
મૈલ—અડધો ગાઉ.
માહાસાગર—મોટો સમુદ્ર.
પ્રકારની—ઢબની, રીતની
રચનાનો—બનાવટનો.
વ્યાપલો છે—પસરાવેલો છે, પથરાયલો છે.
આવરદાના—જીંદગાનીના.
સમર્થ—મોટા, મજબુત.
કરણીનાં—બનાવટના.
કૌતુક—કામ.
સાધનો—ઉપાય.
અશુદ્ધ—જુઠું. ખોટું.
વાહાણવટી—વાહાણ ખેડવાનો ધંધો કરનાર, ખલાસીઓ.
વિસ્તારનું—વધારાનું.
આરંભ—શરૂ.
તદબીર—હીકમત.
જવાલામુખી—બળતો પાહાડ.
ભૂમીકંપ—જમીનનું હાલવું, ધરતીકંપ.

જોગથી—બળથી.
ભિડ—ભો.
સમશીતોષ્ણ કટિબંધ } જ્યાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે એવો ભૂકટિબંધ.
આરંભેલા—શરૂ કીધેલા.
વાદળાં—મેઘ, ધુમાડો વિજળી વા અને પાણીનો આકાશમાં જથ્થો હોયછે તે.
ઝરાં—વેતું પાણી, નાળું.
જળયંત્ર—નદી તળાવ વિગેરે ખુદરતી પાણીના સંચા.
વિનાશને—નાશકરવાને.
કારજ—કામ.
સણી—નક્શી, શિલ્પ.

કાચ.

ચકમક—એક જાતનો પથ્થર કે જેણી સાથે લોઢાને અફાળીઆથી આતશ નકળે છે.
સોડા—એક જાતનો ખાર.
ઓગળી—પીગળી.
નળી—ભુંગળી.
ભોંદા—લચકો.
ઘેરાવો—ફેરાવો.
ચપટો—સપાટ.
ઝાંખો—ફિક્કો.
પારદર્શક—આરપાર દેખાય એવો.
બરડ—કઠણ, ભાગીજાય એહેવો.
લીસો—સાફ, સુંવાળો.
રસોઇ કરવા—રાંધવા.
ગઠ્ઠો—ગાંગડો, જથ્થો.
કારખાનાઓ—શિલ્પશાળા.
કાટ—મેલ, કીટ્ટ.

ધંધાનો વિભાગ યાને માણસની અરસ પરસની જરૂરીયાત.

અરસપરસ—એકબીજાને.
રાંધણીયા—રસોઇઆ, બબરચી
તાર—ધાતુના વળીશકે એવા લાંબા સળીઆ.
કટકા—ભાગ, ટુકડા.
ઘસીને—સાફકરીને.
કારોબારમાં—વહીવટમાં.

નિયમ—ધારો, કાયદો.

ન્યુકાસ્ટલ નામે બંદર પાસેની પાહાડી કોયલાની ખાણ.

બંદર—બારૂં.
કોયલાની—કોલસાની.
ખાણો—ખાડાઓ ખીણો.
બયાન—હકિકત, વિગત.
કોળક—કાળોરંગ, કોલસો.
ઝભ્ભા—મોહોટા ખુલ્લા ડગલા.
વરાળયંત્ર—બાફનો સંચો.
ઊંચકાના—ઊંઢોલાના.
કોસની પેઠે—કુવામાંથી પાણી કાઢવાને ચામડાનું મોહટું ડોલ હોયછે તેણી પેઠે.
નક્કર—સંગીન, બટ.
આદરમાન—આગતસ્વાગત.
વાર—ત્રણ ફીટનું (૩૬ તસુનું) માપ.
ડક્કા—સામન ઉતારવા ચઢાવા સમુદ્ર કાંઠે બાંધેલી જગા.

રવતાં જાય—ગરબરતાં જાય.
ચિન્હા—ચરેડ, ગાડાનાં એકજ જગાપર ચાલ્યાથી જે ખાડ પડેછે તે.

જોડા.

કાલબુદ—લાકડાંનો પંજો.
આર—મોચીઓને દોરાં બેસવાનું અણીદાર હથિઆર.
ચકીઓ—ચામડાના કકડા.
ધાર બાંધેલી—ધાર ગુંઠેલી.
સેજાર—ભાગ.
પકવેલા—શુકવેલાં.

વચન પાળવા વિશે ધાનતદારી.

સર્વદા—હમેશ, રોજ.
પાળવામાં—કરવામાં, ચાલવામાં
યોજના—સોંપણ, હવાલો.
આશાભંગ—નાઉમેદ.
અણપાલવતો—નહીં છાજતો.
એકાદું—કોઈએક.
તુચ્છ—નજીવું

પ્રવૃત્ત—હિમતવાંન.

બોળચું પાળવા વિશે *

ટેક—નિયમ.

તોલ—ભાર, વકર.

વેણ—વચન.

સત્યવાદી—સાચા, ખરૂ બોલનારા

ચર્ણ—પગ.

લબાડી—જુઠો.

જોગવાઈ—જેવા વખત.

રંગે—સ્થિતિએ.

નકૂનો અર્ધોભાગ.

પગરણ—પર્વ, મંડાણ.

અવસરે—પ્રસંગે, ટાંકણે.

મેજબાની—ઉજરણી.

મચ્છ—માછલી.

શુધ્ધાં—સાથે.

વાંસા—બરડા, પીઠ.

ચાપખાની—કોરડાની.

શેર—દોરી.

નવાઈ—આશ્ચર્ય.

ઓલિયાપોર—ભોળાભટ.

પઠીયા પ્રમાને—ઠેરાવ્યા પ્રમાણે.

પોળીઆને—પેહેરેગીરને.

બરતરફ કર્યો—કાહાડી મેલ્યો.

સેર કરીને આવવું.

ભાગ ૧

વિદ્યાભ્યાસ કરતા—વિદ્યા ભણતા

શોધક—શોધ કરે એવું.

ઠાઠમાઠની—ભપકાની, દબદબાની.

બાહારનુ—બલીહારીનું.

સમજાવાનેપણ—નામ દેવાનેપણ

શાહાદારી—ચોરી, મોટો.

નેળ—નાળુ.

રસળાટ—ભમવુ, રખડવુ.

સેલ—મોજ, શોખ.

રમણીય—રળીઆમણું.

અમરાઈમાં—આંબાવાડીમાં.

---

* આ કવીતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

ઉદાસ—ખીહામણું, શૂન્ય.
વખોડેછે—બદગોઇ કરેછે.
વિસ્તારીને—વિગતવાર.
તાંતણાંવાળું—રેશાવાળું.
શોષીને—ચુસીને.
પુષ્પાદાની—નમુણી, શોનવેલ.
મંદ—થોડાથોડો.
ચિત્રવિચિત્ર—તરેહતરેહના.
ગલીચો—કિમતી બિછાનું, શેતરંજી.
ભીનાશવાળી—પલલેલી.
ટીડુડાનો—એકજાતના જનાવરનો
ભુલાવ્યા—ચુકવ્યા, બનાવીઆ.
કસબ—હિકમત.
મિષ—બાહાનું, ઢોંગ.
છળ કપટ—દગો.
પલાળયો—ભીનાળયો.
ભારીયો—જુંગીઓ.
વિશાળ—બાહોળી.
વિસ્તીર્ણ—રળીઆમણી.
શીખરો—ટોચો.

કંઆર—કુમળાં.
ભળનારો—મળનારો.
બાઝી ગયાં—જોડાઇગયાં.
કરેણાં—કરણનાફુલ.
પ્રતિબિંબ—પડછાયો, ઓલો.
તપાવતાં—જોતાં.
આભાસ—ચલકાટ.
જળકુકડી—મરગીના જેવુ પાણીમાં રેહનારૂ પક્ષી.
એકાંતવાસી—ઉજ્જડ જગા પર રેહનારા.
વેહેળા—ઝરા.

સેરકરીને આવવું.

ભાગ ૨.

તીરે—કાંઠે.
ભુસ—ધબ.
બેબડ—બબડક.
બાકાં—કાણાં.
કનેજ—પાંસે.
બામો—શાંપના આકારનીમાછલી

શુળ—ગલ, કાંટો.
પ્રકાર—રીત.
પગરવ—પગનો સંસારો.
આથમતો—અસ્તપામતો.
કિરણો—રજાળો.
છાયાના—ઓળાના.
દ્રષ્ટીનો—નજરનો.
ભ્રમ—ભુલાવો, વેહેમ.
પ્રવેશ થયા—માહીતગારી મેલવ્યા વગર.
કલ્પનાનો—તર્કવિચાર.
પાધરો—સીધો.
તત્કાળ—તેજવખત, તરતજ.
અંગિકાર—લીયેછે.
પ્રાપ્તથાયછે—મળેછે.
વિખ્યાત—નામીચા, પ્રખ્યાત.
મસતીની—મોદીની.
તંબોલી—પાનસોપારી વેચનાર.
સીધું—અનાજ.
શોધક—ખોળકારક, સોધનાર.

ખંડેખંડ—દરેકખંડ.
સેલ—એપ, સફર.
સાર્થક—ઉપયોગ.

વિક્ટોરિઆ રાણી વિશે *

તત્ખેવ—તરતજ.
બુદ્ધિશાળી—અક્કલવાળુ.
લવલેશ—કછુઓ કંકાશ.
કસુર—ખામી.
દુષ્ટતામાં—ઘાતકીકામ કરવામાં.
પુષ્ટ—જબરૂ, મજબુત.
કષ્ટ—દુઃખ, પીડા.
ભ્રષ્ટ—નઠારા.
સંહાર—મરાડ, દુરકર, નાશકર.
સદ્ય—નક્કી, જરૂર.
છળ કપટ—દગો.
ખળના—કપટીના.
વાજમાં—જડપમાં.
શુદીમાં—અજવાળીઆંમાં.

---

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપીછે.

રિપુ—શત્રુ. દુશમન.
નિરમૂળ—પાયાવગરનો.
છાજમા—એકજાતના ઘાસમાં.
સિદ્ધિ—સંપતિ, દોલત.
મનોરથ—ઉમેદ, ધારેલાંકામ.
કુશળ—આરોગ્ય પ્રવિણ.
સકલ—સંપૂરણ.
અચલ—સ્થિર, સ્થાવર.
વંશનો—ઓલાદનો.
અમલ—હુકમ.
જામો—પસરો, પ્રખ્યાત થાઓ.
ઘણુાજમાં—પુરાળમા, બહુમાં.
નિસ્વળ—અચળ.
સ્વરે—ધાંટે, અવાજે.
ગાજમાં—ગાવામાં.
સજન—સારાંમાણસ.
નવનીન—નવાઇના.

ઉદ્યોગ.

આવસ્યક—જરૂરનુ,. કામનુ.
યથાસ્થિત—જેવાજોઈએતેવા.

કવચિતજ—કદાચજ, કદાપી.
શણ—એક જાતના રસા.
કૃતિઓથકી—કામોથકી.
સંપતિ—દોલત.
અવસ્થામાં—હાલત.
કાફ્રિઓ—જંગળીમાણસોની એક જાત જેવા આફ્રીકામાંરહેછે.
ઉપજીવિકા—ગુજરાન.
વ્યવહારની—રીતભાતની.
પ્રતીહીત—આબરૂવાળો.
નિરંધ્ર—ફલટુ.
પ્રાપ્ત થાયછે—મળી આવેછે.
પ્રિયલાગે—વહાલો લાગે.
નિરરોગી—તંનદરોસ્ત.
કષ્ટ—દુઃખ, પીડા.

કેસિન.

દરિદ્ર—નઠારી.
ઉજડ—વેરાંન.
તોહમત—આળ, બહો.

નીદંછે—ઉખેડીકાઢેછે.
ખાતર—કોદારવાલો કચરો.
સાધનોનો—ઊપાય.
વખાણ—તારીફ.

જા અને આવ એનો વચ્ચે તફાવત.

ઉપજતી—પેદાસની.
એકવીશ વરશને પટે—એકવીશ વરશ સુધી.
ગણો તે આપી—ભાડેઆપી.
સમર્થ—શક્તિમંદ.
પરોઢિયે—મુલસકે, ભાંમદાદમાં.

લાકડાં—ઝાડો.

કરવતીઓ—એક જાતનુ લાકડાં વેહેરવાનુ દાતાવાલુ હથિઆર.
ભારવટીયા—માળનાંઆડાંલાકડાં
સુથાર—લાકડકાંમ કરનાર.
સાધારણ—પુશ્કલ.
ઘર શિણગારની—ઘર સુશોભીત કરવાની, ઘર આરાસ્તે કરવાની
રોકી—સપાત કરી.
સ્વાદિષ્ટ—મીઠાશવાળાં.
ફળવંત—ફળદ્રપ.
જરૂથાબંધ—પુષ્કળ, ઘણાંજ.
છાલ—છોતું.

વખત.

પથારીમાંથી—બિછાનામાંથી.
સ્નાન—નાહવું.
પાંચએકીએ—સાકકરી એકીએ.
અનુક્રમ—ગોઠવણી.
સમેદાનીઓ—સમૈઓ, ઘડીઓ.
વત—ગતી, વખત.
યોગ્ય વખતે—વખતસર.
યુક્તિઓ—હીકમતો, ગોઠવનો.
ચમત્કારીક—તાજુબી ભરેલુ.

ગાન.

ખુબી—રચના, ગુણ.
આશાએસ—આરામ.
મંજલ—રસ્તો, માર્ગ, વાટ.
કૌવતમંદ—શક્તિમંદ.
સેતારથી—ગ્રહોથી, તારાથી.
કંમઅકલ—કબુદ્ધિ, બુદ્ધિહીન.
અજ્ઞાનપણાંના—બેસમજના.
સંપૂર્ણ—પુરો.
અભિમાન—અહંકાર, ગર્વ,
ધર્માચારી—ધર્મોપદેશક, પંડીત.
સાબેત કરવા—દેખાડવા.
સિદ્ધ—સાબેત.

અથ છમહિનાવિશે. *

સુખ ધામ—સુખનીજગા.
અંતથી—આખરથી.
સંક્રાંત—ઉતરાયણ.
મ્રગશર—નક્ષત્રનુંનામછે.
ભ્રાંત—સંદેહે, શક.
ધમઘોર—વરસાદ.
શાલિવાહન—શકકર્તા, એ રાજા ગાદીએ બેઠા તે દાહાડેથી હિંદુઓ તેઓનુ વરસ ગણેછે
ચૈત્રે—વરસને છઠે મહિને.

ર.ગ.

જગત કર્તાએ—ઈશ્વરે.
સોપો—છીપણીઓ.
સૃષ્ટિમાં—દુનિઆમાં, જગતમાં.
ઝાંખા—ફિક્કા, નિસ્તેજ.
મૂલરંગો—અસલ રંગો.
આસમાની—આકાશી.

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

પીલો—પિતરંગ.
લીલો— ઝાડના પાંદડા
જેવો રંગ.
રંગ—વર્ણ.
કાળાશ—ભુરાશ.
ઘેરો—ભુરાટપર.
કાચો—જતો રહે એવો.
ભુરો—એકજાતનો રંગ.
અબાશી—રંગનીતરેહ.
વાદલી—આસમાની.
સોપ—ઉડાવનાર..
વાસ્તવિક—બરાબર.
મલમલ—એકજાતનુ આપણા
સદરા જેવુ સફેદ ઝીણુ કપડુ.
ધનુંષ—વરસાદનીકમાન,
ઇંદ્રકમાન.
વિચિત્ર—તરેહતરેહની,
ભાતભાતની.
આકર્ષણ—ખેચાનશકિત.
નામાંકિત—નામીચો, પ્રખ્યાત.
જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં — ખગોળ
વિદ્યામાં.

તેજાનાનાં ઝાડો.

તજ, લવંગ, જાયફલ, જાવંત્રી. } જુદી જુદી જાતનો ગરમ મશાલો.
તીખાસ—તીખાશપણું, તીખો.
પીલો—ફણગો.
પડ—થર.
જમરૂખ—જામફલ, પેર.
ગુચ્છાદાર—ગુચ્છાદાર, જુલફાદાર.
કળીઓ—ખીલ્યા વગરના ફુલો.
ઝુમખા—ઝુમખા.

બળતો પાહાડ.

જ્વાળામુખી—બળતોપાહાડ.
ભયંકર—બિયામણો, દેહેશતનાક.
ધુમાડો—ધુવાડો.
અંગારના—દેવતાના, આતસના.
ગાંગડા—ઢેફાં.
ઊષ્ણતાનું—ગરમાટનું.
લાગટ—સાથે, ચાલુ.

પ્રવાહ—વહેવું.
ભુગોળવિદ્યાના—ભુશાસ્ત્રનાં.
ગરક થયાં—દટાઈગયા.
ગારમાં—ખોમાં.
લીલોતરીથી—વનસ્પતિથી.
પાહાડ ફાટવાથી—ડુંગર ચીરવાથી.

મનુષ્યજાતિ અને તેથી ઊતરતાં પ્રાણી એઓમાં ભેદ.

ભેદ—તફાવત.
તર્કસક્તિ-વિચારશક્તિ, કલ્પનાશક્તિ.
પશુઓની—જાનવરોની.
દેહનાધર્મછે—દેહનીફરજછે.
કડાકુટમાં—માથાકુટમાં.
સંધારવા—એકઠું કરવા.
ગતી—ઊપાય.
કુહાડો—લાકડાં ફાડવાનુ હથીઆર.

રાફડા— કોતર.
કોદાળો—જમીન ખોદવાનું હથીઆર.
સોચનામાં—વિચારમાં.
મધપુડા—મધમાખીને રહેવાનાં મીણના ઘર.
બેડોળ—કદરૂપા, કદરુપા.
વાદવિવાદ—તકરાર.
વેદું—હકીમપણું.
મંદવાડ—બિમારી, માદગી.
વનસ્પતિનો—ઝાડપાળાનો
ઓસડના—દવાના.
ગુચવણ—અડચન.
જશ—માન.
સંસારમાં—દુનીયામાં.
અનુભવ—માહીતગારી.
ગુજરીજાયછે—વહીજાયછે.
કૌશળ્ય—ચતુરાઈ.
પ્રેરણા-યોજના, બુધ્ધી.
અંગજ્ઞાન—જાતીઅક્કળ.
કસર—ખામી.
તર્ક—અટકલ.

ધીરજ—સબુરી.
ઉદ્યોગે—મેહનતે.
વૃદ્ધિ—વધારો.
પ્રૂથ્વી—પ્રરતી.
રચનાનું—બનાવવનું.
અધિક—વધારે.
પ્રાચીન—અસલી.
દેહેરાં—મંદીર.
ઉત્કર્ષ—ઉપયોગ, વધારો.

ધારિષ્ટ.

ધૈર્ય—ધીરજ, સબુરી.
હૈયું—મન, ચીત.
સાવધાન—સાવચેત, હોશિયાર.
પ્રસંગે—વખતે.
ચોંકીને—બીહીને. ઝબકીને.
જોખમ—ઇજા, નુકસાન.
ગભરાઇ—અકળાઇ.
ચોકસ—સાવચેત.
પ્રયત્ન—કોશીશ.

ધારીષ્ટ ધરવું—સબુરી રાખવી,
ધૈર્યધરવું.
દાહાજી—સળગી, બળી.
આળોટવું—ગબડવું, લોટવું.
શેતરંજી—શુતરનો ગાલીચો.
સ્થિર—હાલ્યા ચાલ્યા વગર
ફેફસાં—દમના ... રક્તે લોહી
શાફ કરનારો શરીરનો ભાગ.
સોવસા—ઘણું કરીને.
ગતી—ચલન.
પાછડાવવાથકી—અફળવાથકી.

વિચારીને બોલવા વિશે. *

સુવાકયથી—સારીવાણીથી, મીઠા
શબ્દથી.
સદૈવ—હમેશાં.
વાધે—વધે.
કુવાકયથી—નઠારીવાણીથી.
લાધે—જડે, મળે.
વિવેક—નમ્રતા.

---

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

ઉચ્ચાર—બોલ.
વિશ્વ—જગત, દુનિયા.
પ્રજા—લોક, રૈયત.
ઘૂડ—ઘુવડ.
પળી—જરા, લગાર.
વેણ—વચન, બોલ.
વિમાસણા—હલગોરપણા.
હાની—નાશ.
છરા—મોટા છરી.
છેદ—ઘા
કાપ—વાઢ, ચીરા.
ભડાકો—ભડકો.
હડાકો—ઝપાટો, ઝપાટો.
રૂઝ—ઘા રૂઝાવે.
વણસે—બગડશે, ખરાબ થશે.

એક જવાન પુરૂષ જેને
સળેખમાં થયો હતો.

ધંધે લાગેલા—ચાકરીએ લાગેલા.

નાટકશાળામાંથી—નાટક કરવાના
મકાન માંથી, રંગભુમીમાંથી.
સલેખમાં—રસવિકાર, સલકમ.
વકતિ—માંદગી, દરદ.
આતુર—ચિત્તાતુર, ઉતાવળ.
ખબરદારી—કાળજી.
પ્રકુતી—તબીઅત.
વિશેષ—વધારે.
દૃઢ—ચોકસ.
મમતકીધી—હઠકીધી, જીદકીધી
ચારટને—એક જાતની ગાડીને.
મંજલ—મેપ.
ઘાંટો—અવાજ.
દૈવયોગે—ભાગેજોગે.
લાચારીથી—નચાલવાથી.
નિષ્ફલ—ફોકટ, ખાલી.
સુશીમઈ—સુણીગઈ.
શોકમાંપડયા—ગમગીનથયા.
અવિચારી—બેદરકાર.

સિતળા.

સિતલા—સહિએડ.

હૈયાતી—જીંદગાની, જીવતર.
ઉપદ્રવ—પીડા, દુઃખ.
અગ્નાનપણાંથી—નાદાનપણાંથી.
દુષ્ટ—નઠારા.
ગોચર—ગોસ્તનસ્મિતલા.
નિવારણ—મટાડવું
પંજામાંથી—ચુગાલમાંથી.
બેડોલ—કદરૂપું.
કૃપાથી—મેહેરબાનીથી.
કેલવણી—ગ્નાન.
પ્રશ્ન—સવાલ.
રાસ્તાપ્રમાણે—સરેશતાપ્રમાણે.
ફસ સંગ્રાહ—નસતરમારી મુડ-
દાલ સોઢી કાઢવું તે.

સંતોષ.

સંતોષ—ધીરજ.
અણગમતીસ્થિમાં—નાની ગમતી હાલતમાં.
અવસ્થામાં—હાલતમાં, દશામાં.
સરદી—બિનાશ.
આરોગ્યતાને—કુશલતાને.
સૃષ્ટિના આરંભથીજ—દુનિયાની શિરૂઆતથીજ.
સ્વાધિન—આધિન, કબજામાં.
સાધનો—ઉપાયો.
સહનશીલ—સંતોષી.
લોભી—લાલચુ.
વ્યવસ્થામાં—ગોઠવણમાં.
વસ્તુત—જોઇને.
તૃપ્તયુક્ત—તૈયાર,
અધિકારમાં—હોદ્દામાં.
અસ્વસ્થતા—ચિંતા, ફિકર.
સંસારની—દુનિયાની, ભવની.
સારાંશ—મતલબ, તત્વ.
નિર્ભયપણે—બેદરકારીકે.
તૃપ્તયુક્ત—સંતોષવાન.

શાંતીથી એકઠું રહેલું કુટુંબ.

સંસ્થાનોમાં—જીલાઓમાં, ગાંમડાંઓમાં પરગણાંઓમાં.

પુર્ણ—પુરૂં.
શાંતી—ધીરજ.
વડીલની—બાપ દાદાઓની.
વિનંતી—અરજ.
યોજયોછે—સોંપ્યોછે, લીધોછે.

લાભ અને સંતોષ વિશે કવિતા. *

મરજાદા—શરમ, લાજ.
પ્રૌઢી—મોટી, ઘણી.
ભાર—વજન.
લક્ષણ—ગુણ.
પોષાય—મનાય, પળે.
સઘળું—બધું.
મૂળ—કાટો.
ક્ષોભ—દલગીરી, ખેદ.
વપુવાન—શરીરના અવયવ, દેહ.
ન્યુન—ખોટ, ઓછું.
મહિપતિ—શેહનશાહ, માહારાજા.
ધાન—અનાજ.
ગર્થ—દ્રવ્ય.

સ્નાયુઓની શક્તિ.

રતલ—તોલવાનું માપ જે મં-
બઈના શેરાશેર અને નવતાંક-
ના જેટલોછે.
માહાવરો—રાબેતો, રવૈયો.
ધુંટણવડે—ઢીંચણથી.
તસુ—એક આંગળ.
ગળીઓ—સળીઓ.
કારખુણું—સુથારનું ખુણો ત-
પાસવાનું હથીઆર.
ભીંડીનુંદોરડું—શણનુંદોરડું.
તડાતડ—બરાબર, તડઈને.
અંગબલ—શરીરનું જોર.
મિનારો—ઊંચા બાંધેલા બુરજો.
રંગમંડપના—નાટક શાળાના.
સ્નાયુઓની—માંસની, માસ-
ના તંતુની, સાંધાઓની.
અદભૂત—અજાએબજેવાં.

---

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

વિશેષ—વધારે.
આશ્ચર્ય—અચંબો.
સેહજે—સેહલાઇથી.
ગણતીકરી છે—ગણ્યાં છે.
વિલક્ષણ—વિચિત્ર.
સંચય—જથ્થો.
એકજ તડાકાવડે—એકજ સપાટાવડે.
ડોબૂં—ભેંસ.
કેવળ—માત્ર, ફક્ત.
વર્ણનકરનાર,—બ્યાન કરનાર.
ગ્રંથકાર—પુસ્તક બનાવનાર.
પંજર—ખોખુ.
ક્રૂર કર્મનો—ઘાતકી કામનો.
સપાટામાં—ઝપાટામાં.
કોળિયે—ખુકે.

સંપવિશે. *

સૃષ્ટિ—દુનિઆં.
વનમોઝાર—જંગલમાં,
દેહ—શરીર.
અતુળ—ઘણુંજ.

સંપ—હળી મળીને ચાલવું.
અબળ—દુબળ.
સબળ—જોરવાળો.
સાપડે—મળી આવે.
તાંતણો—તાર.
ઝુંડમાં—જથામાં.
છેદે—કાપે.
નિજ—પોતાની.
તસ્કરનો—ચોરનો.
મેહ—વરસાદ.
રચીઓ—બનાવીએ.
ભળતાં—મળતાં.

ગહુ.

રોપણી—વાવણી.
અંબવન પ્રતીની—પુરતા કસની.
રેલઆવીયાથી—પુર આવ્યાથી.
ધાન્ય—અનાજ.
પાએલી—ચાર શેરનું માપ.
ઝંકુંડ—ઝાડ, ભાથડો.
ઉંબી—કંઠી, છોડ.
સપ્તશિંગી—સાતશાખા.

* આ કવીતાનો સમજણ પાછળ આપો છે.

નાબુદ—નાશવંત.
ઋતુનાફેરફાર—મોસમનીતફાવત.
માગસેર—હિંદુઓનાં વરસનો બીજો મહિનો.
વસંતઋતુમાં—ગરમીમાં.
હંગામ—વખત, સમય.
ભાદરવા—હિંદુઓના વરસનો અગીઆરમો મહિનો.
ફુલીઓ—ખચકાઓ.
ખળીમાં—વાડામાં
ઝુકેછે—ઝટકેછે.
પારફેરવે—બળદ ખુંદાવેછે.
પાળાંઓમાં—વાસની વણેલી શાદરીનો કોઠાર.
ગદલો—ભડાર, કોઠાર.
ખાંડીથી—વીશ મણના માપથી.
પૌષ્ટિકપણું—મજબુતીપણું.
પદાર્થ—ચીજ.
માંડા—માલપુડા.
અનેક તરેનાં—ઘણીજાતનાં.

સત્વ—તત્વ.
ચાળ્યાથી—છીણ્યાથી, ગાળ્યાથી.
મેંદો—ઝીણો લોટ.
રવો—કાંકરી જેવો આટો.
પોંક—પાક્યા વગરના દાનો.
બાળી—બાફેલો ગઉનો આટો.
ભુશું—ફુલું.
ઊષ્ણ—ગરમ.
યોજના—ઉત્પત્તિ, પેદાશ.

મકાઈ.

મુળઉત્પત્તિ—પહેલીપેદાશ.
લેપ્ય—લપેલુંછે.
ચરિતાર્થ—નિર્વાહ, ગુજરાન.
કણસામાં—ડુંડાંમાં.
દાડો—કણસું.
તુરો—દાંડો, કલકી.
ચમરીના ફુલોમાંથી—કલકીના પુષ્પથી.
જટા—રેસા, ચોટલી.
વૃત્તાંત—બયાન.

અનુભવ—માહિતગારી.
ખીરખુઠા—મકઈખુઠા.
જડાયલા—બળગેલા, મઢાયલા.
ખરેડો—બેસો.
સત્વ—પૌષ્ટિકપણું.
એક તૃતિયાંસ—એકચીજનો ત્રીજોભાગ, ⅓.
વત્તો ઓછો—થોડાઘણો.
કુમળા—કાચા, નરમ.
કડબ—સુકીચાંમડી.
જેષ્ટ—હિંદુઓનાં વરસનો આંઠમા મહીનો.
પોષ—હિંદુઓનાં વરસનો ત્રીજો મહિનો.
બિલ્લસના—વેહેતના.
સળો—કોવાટ.
ખાતર—કોવાતવાળો કચરો.

ઊંઘ

દાન—ધર્મમાદાઆપવું.
ઊંઘ—નિદ્રા.

કરામતો—હીકમતો, કળાઓ.
સુખદાયક—સુખઆપનારી.
જ્ઞાનશક્તિથી—બુધ્ધિના જોરથી, જાણવાની શક્તિથી.
છાતીનુંધડકવુ—છાતીનુંધબકવું.
લોહીનું વેહેવું—રૂધીરનું ફરવું.
ખોરાકનું પચવું—ખાધું અજમથવું.
જીવાત્માં—જીવ અને તેની સાથે જ્ઞાનશક્તિ.
ક્રિયારહીત—કામવગર.
જાગૃત અવસ્થાંમાં—જાગતિસ્થીતિમાં.
ભાસેછે—દેખાયછે, જણાયછે.
મંદથઇને—સુસ્તથઇને.
સ્મરણ—યાદઆવવું, કામ.
મૃત્યુ—મોત.
સાર્થક—સફળ.
ચિત—ધ્યાન.
આવરદા—આયુષ, જીંદગાની.

એક ડોસો તથા તેના બે પુત્ર.

માર્ગમાં—રસ્તામાં.
ચમત્કાર—અજાએબ બનાવ.
છાયામાં—શિલામાં.
મંડળીમાંથી—ટોળીમાંથી.
હરખ—આનંદ.
મૂળથકી—પ્રથમથી.
પૈસાદાર—તાળેવંત.
તુટયો—ભાગીપડયો.
ધન—પુંજી, દ્રવ્ય.
ભીખારી—ભીખ્યા માગનાર.
દાંડ—લફંગો.
દુષ્ટ—ખરાબ.
નિવડયો—નિકળયો.
અપમાન કરતો—તુચ્છગણતો.
દુર્ગુણ—ખરાબ ચાલ.
તજ્યું—મુકયું.
સમાગમનાં—મેળાપનાં.
અત્યંત—ઘણીજ, બેહદ.
મમતા—માયા.
કાયરથઈ—કંટાળો.
શત્રુજેવા—દુસ્મનજેવા.
દોસ્તી—મિત્રાઈ, ભાઈબંધી.
દ્વેષભાવ—દુશમની.
સંકેત—ઇરાડો, વિચાર.
ગમાવવા—કાઢવા, ગુજારવા.
ખાતર પાડવા—ચોરીફાડવા.
ગુનો—તકશીર, વાંક.
જન્મારાસુધી—જીવતરસુધી.
કેદમાં—તુરંગમાં, બંદીખાનામાં.
સુશિળ—સારાસ્વભાવનો.
દુરાચરણ—ખરાબકાંમ.
અભ્યાસ—માહાવરો.
ટંટો—કજીઓ.
ગુસ્સેથાય—કોપે.
સ્નેહ—પ્યાર, હેત.
પ્રવીણ—કુશળ, પાવરધો.
પરીપૂર્ણ—સંપુર્ણ.
કીર્તિ—વખાંન.
નેમવા—ઠેડવવા.
યોગ્ય—લાયક.

કલ્યાણ—ભલું.
પ્રયત્ન—મેહેનત, કોશીસ.
પત્રની—કાગળની.
લીપ્ત નથયું—પેસીથયુ, લાગયુ.
સંમત—સલાહ.
મંનકઠણકરી—હિમતધરી.
વિદાય—રૂખસુદ.
ગુજરાન—નિર્વાહ.
જોડીયા—સાથે શીખનારા.
ખેદ—સંતાપ, દુખ.
વૃદ્ધ—ઘરડા.
પ્રતિષ્ટા—આબરૂ, માન.
ચરણે—પગે.
સાષ્ટાંગનમસ્કાર—પગેલાગવું, આઠે અંગથી નમવું.
વ્યર્થગમાવશો—ફોકટ ખોશો.
સંપાદન—મેળવવું.
સંકટમાં—દુખમાં.

અટકચાળો છોકરો*

અડપલો—અટકચાળો.
ઝુંબી—ઝુટી, ઝપટમારી.
ધારે—વિચારે, સાંભળે.
વળી—ફરીને.
સાન—અક્કલ, ભાન
તપખીર—તમાખુનો વાટેલો ભુકો.
ફાંકડો—એશકી, છેલછબીલો.
ચોગેણો—ચારગણો.
ઝુરાય—કટકાથાય, ચુરોથાય.
હાંણ—નુકસાન.
વસમાં—અઘરાં, નુકસાનકારક.
ડાટ—ઘાણ.

વરાળ તથા ધુમાડો ભાગ ૧.

પરોઢિએ—મળસકે, બાંમદાદમાં.
વરાળ—બાફ.
કળસીઆમાં—લોટામાં.
દાઝી—બળી.
મોતીઆ—ટીપાં.
ગળીને—નીગળીને.
સુંસીલીધી—સોસીલીધો.

---

* આ કવીતાનો સમજણ પાછળ આપી છે.

આગબોટો—વરાળના જોરથી ચાલનારાં વાહાણો.
અગ્નીરથ—આગનીગાડી.
મેસથી—કાજળથી.
ધુમાડિયું—ધુમાડો જવાનું જાળીયું.

વરાળ તથા ધુમાડો ભાગ ૨.

વાદળાં—અભ્ર, મેઘ.
ભટ્ટિ—ચેહે.
ડુંગ—ચરૂ, મોહતી દેગરી.
દવ—ઠાર, ઝાકળ.
કરાં—બરફના નાના કટકા.
હિમ—બરફ.
કુદરતી—આપકૃતિથી.
રાક્ષસ—દૈત્ય.
હાથ ચલાકી—હાથની જડપ.

વરાળ શકિત અને તેના ગુણ.

જ્ઞાનનો—બુધ્ધિનો, અક્કલનો.
પ્રસારો—ફેલાવો.
પ્રતિઓ—નકલો.
વાદવિવાદ—તકરાર.]

પરસ્પરે—મહોમાહે.
આદી—વીગેરે.
પ્રતિકુળ—મળતો નથી.
શ્રમ—મેહનત.

આળસ.

દુર્ગુણ—નઠારાગુણ.
અન્યાય—ધુનો, વાંક; તકસીર.
શોક—દલગીર.
હાણી—દુઃખ.
પાધરો—સીધો, તરત.
કાંમચોરવીને—કાંમનાઅખાડાકરી.
સંપત્તિ—પુંજી, દ્રવ્ય.
મોટાં કાંમો—માહાભારત કાંમો.
પરઆધિનપને—પારકાના તાબામાં રહીને.
સાહેતા—મદદ.
પીતા—મુરબ્બી, બાપ.
અંધાપામાં—અપંગસ્થિતિમાં.
ગર—મગજ
છોતરૂં—ફોતલુ, છોલતુ.

અંધેર—બેદરકારપણું, ગરબડ.
અવ્યવસ્થા—નઠારીહાલત.
ઉડાઉ—ખરચાઉ.
તોફાની—મસ્તીખોર.
નિયમ—ધોરણ.
નિશ્ચયપણું—નક્કીપણું.
વંટોળીઆ—પવનનું ગોળફરવું.
વીટલાઇ—લપેટાઇ.

અખા ના છપા. *

રસ—ગુણ, સ્વાદ.
હિણો—ડોહ.
કારજ—કામ, કાર્ય.
અખા—આ કવિતા રચનાર.
સ્વપ્ન—ખુવાબ.
કુખ—પેટ, ઉદર.
ઠાલી—ખાલી.
નિરધાર—નિશ્ચે, નક્કી.
મિથ્યા—ફોકટ, નકામો, વ્યર્થ.
મીઠી—મઠી.
રંક—ગરીબ.
રાય—રાજા.
મહિમાંય—પ્રતાપ.
રીધસિધ—દોલત, દ્રવ્ય.
રેત—કાંકરી, રેતી.
પાત્ર—લાયક, યોગ્ય.
મારકણો સાંઢ—મારે એવો ધોધો.
માચ્યો—ચર્યો.
કરડકણાં—કરડે એવા.
મર્કટ—વાંદરો.
મદિરા—દારૂ.

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

ચોખા.

સમસિતોષ્ણ—તાપઅને તાઢ સરખોપડે એવો પૃથ્વિનો ભાગ.

કંપનીસરકાર—ઇ. શ. ૧૬૦૦થી ઇસ્ત ઇંનદીયા કંપણી હિંદુસ્થાનમાં રાજચલાવતી હતી, પણ ૧૮૫૮ થી પારલીયમેંટે એ રાજની લગામ આપણી માયાલુ માહારાણીને આપીછે.

પાક—પેદાશ, નિપજ.

સ્થળો—જગ્યાઓ.

હઠાવે—હરાવે, પાછળપાડે.

માફક—યોગ્ય.

ખાંડી—વીસ મણનુ માપ.

અમરી—કંઠી.

અદ્ભુત—નવાઇજેવી.

કૃતી—કાર્ય, કળા.

ઉધાંનના—સમુદ્રમાં ચાંદરાત તથા પુનંમ પર જે પુર જોર હોય છે તે.

જળમય—પાણીથીભરપુર.

આષાડ—હિંદુઓનાં વરશનો નવમો મહિનો.

તરૂ—છોડ.

ઝુમખા—ઘુચ્છા.

ટકે—ચાલે.

અપવાશ—

અન્ન—ધાન્ય

હલકુ—જલદી

ડુ—ટાહાડકવાન.

કાંજી—ભડકી.

માફક—ગુણકારક.

દુકાળ—દુષ્કાળ, વરસાદના ઘણા

અથવા થોડા પડવાથી ધાન્ય પાકતો નથી અને તેથી લોકો ભુખે મરેછે તે.

તુવેર.

કારતિક—હિંદુઓનાં વરશનો પેહેલો મહીનો.

માગસર—હિંદુઓનાં વરશનો બીજો મહીનો.

વિસ્તાર—બોહલુ.

આશ્વીન—હિંદુઓના વરશનો બારમો મહીનો.

ઝાકળથી—દવથી, ધુમરીથી.

ઢાળેછે—પાંથરેછે.

ગરજ—અગટ.

નિર્વાહ—ગુજરાન.

વસુલ—ઉગરાવા.

કારકુન—લખનાર, મેહેતો.

સંસાર—દુનીઆ

ઢથલ પાથલ—ફેરફાર.

ઉદ્યોગ—મેહનત.

અપકારને બદલે ઉપકાર.

અજ્ઞાન—અભણેળ, અણસમજુ.

રોજગા પેદાકરવા—ગુજરાણ કરવા.

મઠ—જોગીઓને રેહવાનુ ઘર.

વેરભાવ—દુશમનાઇ.

અપકાર—અવગુણ.

હાજર—હજુરમા.

કૃપાદાન—કરમ બખશીસ.

આતુરતાથી—ઇંનતેઝારીથી.

સેવા—ચાકરી, બરદાસ કરવા.

પથારી—બીછાનુ.

આરામ—કરાર,વિશ્રામ.

કુરતાથી—ઘાતકીપણેથી.
સૅહેજ—સેહેલાઇથી.
કલ્પનામાં—વિચારમાં, અનુમાનમાં.

સાહસ કામ ન કરવા વિશે. *

માહમતિ—માહાબુધિવાન.
પતિવરતા—ધણીના કહયામાં રહે એવીસ્ત્રી, પાકદામાન.
વિવિધપ્રકારે—ઘણીઘણીરીતે.
વરત—તપ, ધર્મ ક્રિયા.
કૃત્ય—કામ, કર્મ.
પવિત્ર—ભકતિમાન,પરેજગાર.
નેટ—ખરેખર,નક્કી.
તરફડતું—તરફડીઆંખાતું
વચ્ચું—વચ્ચે.
ઉપજી—પેદાથઈ.
સજ્યામાં—પાળણામા.
તુલ્ય—માફક,બરોબર, જેટલા.
કોડ—લાડ
મનુષ્યતણી—માણસનાજેવી.
પ્રસવ્યો—પેદાથયો, અવતરીયો.
સુત—દીકરો.
જુવતી—જુવાન સ્ત્રિ.
સોંપ્યો—હવાલે કરયો.
ડસવાનો—કરડવાનો.
બાંધવને—ભાઇને.
દોટ દીધી—તલપમારી.
કોટ—ડોક.
વધામણી—સારાસમાચાર.
દાવા નળ થઇ—બળીઉતરી.
કુડો કાળ—કહોવેરી.
ચકદાયું—કચડાયું, છુદાયુ.
શીશ—માંથુ.
કલ્પાંત—કળકળાટ.
તપ્પર—તૈયાર.

---

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે

શિક્ષા—શિખામણ.
વિમાસણ—પસ્તાવો.
હર્ષનો—આનંદનો, ખુશીનો.
દ્રષ્ટાંતથી—દાખલાથી.

આંધળો ભિખારી અને તેનો કુતરો.

દોરી—[illegible]
નિમકહલાળ—ઈમાની, વિશ્વાસુ.
નિયમિત—[illegible]
વાકેફ—જાણીતો, માહીતગાર.
અંતઃકરણથી—ખરાદીલથી.
યથાર્થ—નીમક હલાળ.
હેતુથી—કારણથી.

ભલાઈ.

ગર્વિષ્ટ—અહંકારી, મગરૂર.
પ્રતિકારવૃત્તિ—અટકાવ.
અભિમાન—અહંકાર, ગર્વ.
ઉદય—વધારો.
નકાર—નાપાડવા.

પ્રવૃત્ત—તૈયાર.
પ્રાપ્ત—પેદા, ઉત્પન્ન.
માફક—લાયક.

માર્કિવસ વેલ્લસ્લી.

વિલક્ષણ—વિચિત્ર.
કરજ—દેવું.
અંતઃકરણથી—જીગરથી.
ઉપભોગ—ઉપયોગ.
ડોકડે ડોકડો—પગએપગ.
લેહેણું—માંગતુ.
હવાલો—હસ્તગત.
મુદત—વખત.
વાસ્તવિક—ખરૂં, સાચું, બરાબર.
તૃપ્તથયો—ધરાયો.
પ્રતિષ્ઠા—આબરૂ.

ગરમ લુગડાં.

યાલ—ઘોડાની ગરદનના બાલ.
સુંવાળા—લીસા.
હુંફાળાં—ગરમાટવાલા.

રક્ષણ—બચાવ.
પરમ કૃપાળુ— ઘણોજ દયાળુ.
પેહેરવાસ—પોશાક.
મોહોસમોમાં—રતુઓમાં.

સોનું તથા રૂપું. ભાગ ૧.

પારો—સફેદ પ્રવાહી ધાતુ.
જુકાના—જકાતના.
તેજાબના—અરગના.
એકઠોકરે—એકજાગુએ.
આશિયત—ગુણ.
ઊડી જાયછે—જતો રેહેછે.
સિક્કા—ધાતુપર પારેલા છાપ.
મોહોર—પદર રૂપીઆના કિમ-
તનો સુનાનો સિક્કો.
મિશ્ર—મળેલી.
શકત—કઠણ.
ઢોળ—ઓપ.
વરક—ધાતુના ઘણાંજ પાતલાં
પતરાં, અળકો.

પાઊંડ—૧૦ રૂપીઆની કીમત-
નો સુનાનો શીક્કો.
ગીની—૧૦૲ રૂપીઆના કિંમત-
નો સુનાનો શીક્કો.
કાવતરૂ—દગો.
ફીલસુફ—પંડીત, તત્વજ્ઞાની.
અભિપ્રાય—મત, વિચાર.
સુઝે—જણાય, માલમપડે.
હમામ ખાનામાં—નાહાવાની
જગામાં.
નિયમ—કાયદો, ધારો.
ધાભરો—આકળો.

સોનું તથા રૂપું. ભાગ ૨

પથરાયલાં—પસરેલા.
પડો—થરો.
મુર્ખાઇ—બેવકુફાઇ.
પણીઆરણો—પાણી ભરના-
રીઓ.
શિઆલાના—ટાઢના.
અવસરે—વખતે, તાંકણે.
આનાકાંની—ઢચુ પચું મણ.
તંગી—તાણ, તંગાસ.

વેળા—આપદા.
દેખરેખથી—એક બીજાનુ જો-
વાથી.
તરક કરવાની—કાઢી નાખવાની.
લલચાયછે—લોભાયછે.
અનાથ—નિરાધાર.
કંગાલને—તવહને.

માછલી અને તેની થોડીએક વાત.

સગણુ—શુકન.
કારીગરી—હિકમત, કળા.
સુંઢ—દંમલેવાનો ભુંગો.
સંજોગનો—મેળાપનો.
મતલબ—ગરજ, કામ.
ગર્ભ—ગાભ.
અગણિત—પુષ્કળ, બેસુમાર.
ઊધર ભાવ—વધ, વૃદ્ધિ.
માહાવજત—બરગસ્ત.
કીનારા ઊપર—કાંઠા ઊપર.
બોહોળી—બાનોળી.
ગિલીચીને—ગંદવાડને.

ધસારો—હલ્લો.
ભોંકીને—ઘોચીને.
ઘાયલ—જખમી.
સહી સલામત—સાજો સમો.
તજવીજ—કોશીશ.
બગડો—વાંસો.
સેવટે—આખરે.
દવાના—ઓસડના.
મરજોના—રોગોના.

ચણા.

ઊતપતિ—પેદાશ.
મુદત—વખત.
આશ્વિન—હિંદુઓના વરસનો
બારમો મહિનો.
માહ—વરસનો ચોથો મહિનો.
ફાગણ—વરસનો પાંચમો મ-
હિનો.
ગરજ—જરૂર.
સરદ—ભીનાસવાળી.
આકળથી—ધુમસથી.
બિહલસથી—બેહેંતથી.

ચિંવટ—તુટે નહી તેવી.
અલીમાં—વાડામા.
સુકાળની વખતે—સઘલુ સસતુ
મલે તે વખતે, સારા વખતમાં.
રૂચીથી—ભાવથી, મરજીથી.
ખમીર—નરમ અને એકની વસ્તુ.
દ્રિઢલ—ચોખું.
ફોકટ—નકામો વ્યર્થ.

બટાટા.

શ્રેષ્ટ—ઉત્તમ.
કારતેક—હિદુઓના વરસનો પેહેલો મહિનો.
આંખ—ચ્હેદ, નેત્ર.
કયાંરા—કયારડા.
ચીમળાય—કરમાય.
સ્વાદને—લેહજતને.
અષાડ—હિદુઓનાં વરસનો છઠો મહિનો.
વઇશાખ—હિદુઓનાં વરસનો સાતમો મહિનો.

ઊત્કૃષ્ટ—સર્વોત્તમ.
બારેમાસ—સઘલી મોસમમાં.
વાચડા—વાયુ કરે એવા, ટાઢાં.
ફાસુગા—પોલા.
ઉત્પત્તી—પેદાશ.

માણકી અને કાશી

વસ્તેવ—દેવતા, આતસ.
વાળુ—રાતનુ ખાણું.
ડસકાં—ડચકાં.
સાંભરતુ—યાદ આવતુ.
બેફિકરાં—બેદરકાર, બેપરવા.
સમ્રુગઝીથી—ચોખી.
નિર્ભય—બાનધાસ્તિથી.
બોળવા—સોધવા.
મનસુબો—વિચાર.
નજરમા આવશે—ઠીક લાગશે.
રચના—બનાવ.
ચિંતા—ફિકર, ધાસ્તી.
ચનોટી—એક જેવાનુ લાકડી.
દુષ્ટ—પાપી, ખરાબ.

ઉનાવળ—જલ્દી.
ઠીક—વાહવા.
દુરસ્ત—વાજબી.
માફ—ક્ષમા.
વેદનાએ—દુઃખે.
બેટ—કોઠીકર.
ઉગારયો—બચાવ્યો.
ખાતર નિશાં—ખાતરી.

જુદી જુદી જાતના લોકોની ભોજન ક્રિયા.

સપાટી—ઉપરનો ભાગ.
ભોજન ક્રિયામાં—જમવાની રીતભાતમાં.
રૂઢીઓમાં—રસમોમાં.
કાહાવો—કરીઆનાનું ઊકાળેલું પાણી, જાડો રગડો.
ધાડ—લુટ.
ખુશખો—આરમ.
લબ—ખોરાકને ચાવતી વખતે પોચો કરવા આપણા મોહોડાંમાં થુંક જેવું આવેછે તે.

પક્ષિઓનાં શરીરની રચના વિષે.

રચના—આકૃતિ, બનાવટ.
પોલાં—પોકળ.
નક્કર—ખટ, ભરેલું.
તરવાની શક્તિ—તરવાનું જોર.
અંતરીક્ષે—અધરે.
આકૃતિ—દેખાવ, આકાર.
વૃત્તસ્થિતીને—ચાલ ચલનને.
ભેદ—ફોડ, છેદ.
ગોળ મટોલ—બરાબર.
અવયવોની—શરીરના ભાગોની.
માંડણી—ગોઠવણી.
દેહનો—શરીરનો.
પુઠ પાછળ—વાંસાપાછળ.
ઠુંઠિયાં—પગ.
મુળઠેકાંણે—જડની જગોપે.
સ્નાયુ—માસના તંતુ.
ભાગ્યો—તોડયો.
ઠીકઠાક—બરાબર.

ખંએરી—કાપડી.
ઝડીમાં ઝપરાય—ઝપતામાં બીનાય.
ગુણ—આશીષત.
વર્ણવ્યા—બયાનકીધાછે.
ઓતરેલા—કોતરેલા.
દિશા ફેર—બાજુએ ફરવું.
સાધનો—ઉપાયો.
તત્પરતાથી—તૈયારીથી.
વિશ્વંભર—ઈશ્વર.
ઉદાર—સખી.

પક્ષિઓના માળા.

મઢેલી—જડેલી.
સેવાલ—લીલ.
નિમાળા—વાલ.
રેસા—દોરા.
સંદલાવડે—ઝીણીમોટોડીવડે.
કોલ—કાદવ.
નિર્ભય—બીકવગર.
અદ્ભુત—આશ્ચર્યકારક.

સ્વભાવિક—કુદરતી.
કુશળતા—હોશીઆરી.
ઉજમાળપણું—ઉદ્યોગપણું.
હુંફ—ગરમી.
વેતરણ—સગવડ, યોગ્ય.
પ્રમાણ—માપ.
બારીક—ઝીણા.
સામર્થ્ય—જોર, બળ.
સ્તવન—સ્મરણ, સ્તુતી

મોઢાના અગર.

તંદુરસ્તી—આરોગ્યતા.
અમલ્યની—જરૂરની, કામની.
ખપ—ઉપયોગ, વપરાસ.
ક્યારાઓ—અગરો.
સરસ—ઉત્તમ, શ્રેષ્ટ.
ઉકાળેછે—બાળેછે.
સુંદર—સોભીતાં.
વેગા—વાર.
સિંધવ—એક જાતનો ખાર.

હેઠળથી—નીચેથી.
સુરંગ—પથ્થર ભાંજવા તેમાં ખાદો ખોદી અંદર દારૂ ગોળો નાખી ઉડાડેછે તે.
મુકરર—ચોક્કસ.
ચોરસા—મોટાં ઢેફાં.
પ્રમાણમાં—વજનમાં.
મિશ્ર—ભેળ, ભેળવણ.
અટકાવ કરેછે—બચાવ કરેછે.

જીભ વસ રાખવી.

નરમ—પોચી.
સમયે—વખતે.
કઠોર—ઘાતકી.
અઘટિત—ગેરવાજબી.
કડવા—કડુ, કડુ.
વાજબી—લાયક.
વિપરીત—ઉલટું, નઠારૂં.
વશ—તાબે.
નિષ્કપટ—નિર્દોશ, ભોળો.
દ્વેષ—અદેખાઇ.
પ્રાણ—જીવ.
અન્યાય—અપ્રાય.
ઘાતકી—જીવલેણ.
તંટો—કજીઓ.
સળગાવેછે—લગાવેછે.
વખાણશે—કીર્તીગાશે.
વખોડશે—બદગોઇકરશે.
પ્રીતિ—પ્યાર.
અનહિત—બુરૂ, નુકસાન.
ગુપ્ત—છુપો.
પ્રગટ—જાહેર.
નિંદા—બદગોઇ.
પાત્ર—લાયક.
બદ્ધો—ઝાંખ.
સંશય—શક, સંદેહ.
આમળ્યાથી—અમળાવ્યાથી.
અન્યાયી—ગેરવાજબી.
પ્રયોજન—કારન.
મર્યાદા—નિયમ.
ઇંદ્રિ—આપણા મનને ખબરકર વાનાં પાંચદ્વાર.

સમર્થવાન—શક્તિમંદ.
ભસ્મ—રાખ.
હાણ—નુકસાન, બીગાડ.
જળચર—પાણીમાં રેહનારાં પક્ષી.
વીખ—ઝેર.
અમૃત—મિઠાસ.
નિંદીએ—બદગોઇ કરીએ.
ગુણ—ચાલ.
નીતીનુ—વીવેકનુ.
ઉપદેશ—બોધ, સીખામણ.
સ્વાધિન—આધિન, તાબે.
નિશ્ચય—નક્કી.
ભાર—ટેક.

જીભને શિખામણ. *

જીભલડી—જીભ.
હરિગુણ—ઈશ્વરનું નામ.
નવરાઇ—ફુરસદ.
પરનિંદા—પારકાની બદગોઇ.

ખટરસ—ખાટું, ખારૂં.
ગુંજે—તત્પરથાય.
સ્વજન—સારાંમાણસ.
સરવસ્વ—બધું.
તુળસી—એક જાતનું ઝાડ જેને હિંદુઓ ઘણુ પવિત્ર ગણેછે.
કુપ—કુવો.
દીપકથી—દીવાથી, બતીથી.
ઘેનમાં—કેફમાં.
ખરશે—ગરશે.
પંથનો—રસ્તાનો

ઉપદેશ વિશે.*

ઉપદેશ—ગ્નાન, શિખામણ.
અનુપમ—સારૂ, રૂડું.
કેરા—તણાં, ના.
પ્રવાહ—ઝરા.
ખોતરી—ખોદી.
સમશાનમાં—મસાનમાં.
લેખું લેશે—હિસાબ માંગશે.

---

* આ કવીતાઓની સમજણ પાછળ આપી છે.

અભાગી—કમનશીબ, ભાગ્યહિન.
વીગતે—વીગતથી, વિવેકે.
છળ—ખરાબકાંમ.
છેક—ખીલકુલ.
જનશાના—ડાહ્યા માણુસ.
દુરમતીયો—અગઅબુધ્વિનો.
ખોરમાં—દૂધમાં રાંધેલા ચોખામાં
મેડી—હવેલી.
પુલીશ—હરખાઇશ, ખેકીશ.
હયવર—જબરા ઘોડાઓ.
બ્યાધી—રોગ.
ઘસાયો—સુકાયો.
ભજન—કીરતન.
પસ્તાસો—પશ્ચાતાપકરશો

સારૂં વાંચતા શિખવાની રીત. ભાગ ૧ લો.

અક્ષરના—હરફના.
શબ્દ—બોલ.

બારાખડી—પદ જેમાંબારઅક્ષર આવેછે તે.
પોહોળા—લાંબા.
તોતડા—બોબડા.
અતડું—અશુદ્ધ.
અવાળુ—દાંતની ઉપરનો બાહ્ય ભાગ.
ટેરવું—આગળો ભાગ, અણી.
અશુધ્ધ—ચુકવાળુ.
ન્યાતમાં—જાતનાં જમનમાં.
સ્પષ્ટ—સાફ.

સારૂં વાંચતાં શીખવાની રીત. ભાગ ૨ જો.

કાળજી—સંભાળ.
મુચરકે—હાજરજામીન.
રાગડા—હોકોરા, મધુરશાદ.
ઢપથી—છટાથી.
માહાવરો—ટેવ, આદત.
નિયમે—ઢપે.
ધાંટે—ગળુ ખેચાય તેમ બોલવુ.

વ્યાકરણ.

વ્યાકરણ—શુદ્ધ બોલવાની વિદ્યા, ભાષાનું નિયમ શાસ્ત્ર.
હસ્વ—ટુંકા ઉચ્ચારવાળા.
દીર્ઘ—લાંબા ઉચ્ચારવાળા.
અનુક્રમે—ગોઠવણીએ.

નામ. ભાગ ૧ લો.

બાપડો—બેગદ.
બાંડો—બિચારું.
તણખા—ચિણગીઓ.
ગર્જના—ગગડાટ.

નામ વિશે. ભાગ ૨ જો.

વાડકો—કાંસીઓ, વાટકો.
પારખી—ઓળખી, જાણી.
સ્વાદ—લિજ્જત, રસ.
સુગંધ—ખુસબો.
સોરમ—વાસ, સુગંધ.
ભલમનસાઇ—ભલાઇ.

ચોપાઇ—જેમાં ચાર પદ આવેલાં હોય તે.

નામ વિશે. ભાગ ૩ જો.

ચંદનઘો—પાટલાઘો. આ જનાવરની કમરે દોરડું બાંધીયો રે દીવાલપર ચહડે છે.
હરડે—એક જાતનું રેચફળ.
નરજાતી—પુંલીંગ.
નારીજાતી—સ્ત્રીલીંગ.
નાન્યતરજાતી—નપુંસકલીંગ.

સર્વનામ.

સર્વનામ—જે શબ્દ નામને ઠેકાણે મુકવામાં આવે છે તે.
ઓટલેથી—આંગણેથી.
ફુટ્યું—ભાગ્યું.
સંદેહ—સંશય, વહેમ.
વિભક્તીઓ—એક શબ્દનો બીજા સાથે ક્રિયા વગેરે સંબંધ દેખાડનારો પ્રત્યય.

વિશેષણ.

મુકરર—નક્કી.

વિશેષણ—નામનો ગુણ બતલાવનાર શબ્દ.

વિશેષ્ય—વિશેષણ જેનો ગુણ દેખાડે તે શબ્દ.

જાત—વર્ગ.

રતાળુ.

અનેક—ઘણા.

ઉપવાસ—ફળાહાર.

ટકાવ—આધાર.

ગાંઠાદાર—ગાંઠવાળુ.

રેશા—દોરા.

કૃતી—ચતુરાઈ, ક્રિયા.

નીર—નેહેર, ગટર.

એકાંતરે—એક દહાડાને આંતરે.

ટકતો—રેહેતો.

કણ્ણી—ભુકો.

વિભક્તિ વિષે.

વગડાના—જંગલના.

સંબોધન—જેનુ નામ દઈને બોલાવે છે તે વિભક્તિ.

ક્રિયાપદ.

[illegible]—તકરાર.

કાળ—વખત.

અવ્યય.

લિંગ—જાતી

અવ્યય—જે શબ્દના રૂપમાં કાંઈપણ ફેરફાર ન થતાં પોતાના રૂપે હમેશાં રહે છે તે.

હુનર—ખુબી

[illegible]—દાગીના.

ઉંમર—ઉમર.

સુરણ.

ચૈત્ર—હિંદુઓનાં વરસનો છઠ્ઠો મહીનો.

વૈશાખ—વરસનો સાતમો મહીનો.

માગશર—વરસનો બીજો મહીનો.

પોશમાં—વરસના ત્રીજા મહીનામાં

શીજતુ—ચડતુ.

સંચોરો—પાપડીઓખાર.
દાંડાની—ડાળીની.
મુશળા—ચોખાખાંડવાનો સોટો.
અંતરપર—તફાવતપર.
સરપણ—લાકડાં.
શ્રાવણ—હિંદુઓના વરસનોદશમો મહીનો.
ભાદરવો—હિંદુઓના વરશનો અગીઆરમો મહીનો.
ગરમ—ગરમાટવાળુ.
પુષ્ટીક—મજબુતી આપણાર.

દુધી.

જેષ્ટ—વરશનો આઠમો મહીનો.
મોસમ—ઋતુ, વખત.
માંડવો—મંડપ.
પસારાઇ—ફેલાઇ.
તંબુરો—વગાડવાનું હથીયાર.
ભંડારી—તાડી વેચનાર.
તુખડાં—સુકાયલુ દુધી.
પારથવાને—ઓળંગીજવાને.
પેલેપાર—સાંમેકાંઠે.

ઘોડાફલંગી—ઘોડાપર બેઠે તેમ.
વૈદ્ય—હકિમ, દાકતર.

વેગણાં.

ભેદ—તફાવત.
કુમળું—નાહાનું, કુંઅર, વગર બીનુ.
પથ્યકર—ગુણકારક.
લેખ—વખાંણ.
બીયાવાળું—ઘરડું.

ભીંડા.

મૃગશર—દુનીઆના ૨૭ નક્ષત્રમાંનુ એક નક્ષત્ર.
ગોમદાઇ—કરમાઇ.
સ્વાદિષ્ટ—રસિક, જીભને ભાવતુ.
કાચરી—સુકવેલી કાતરી.

મુંબઈ ટાપુ.

દેહેરું—મંડીર.
બારાંમાં—બંદરમાં.

તૂતક—વાહણની ઉપરનોભાગ.
વાવટાકાઠી—ઝુંડો, ધજાનોસ્થંભ.
દીવાદાંડી—વહાણવટીઓને ચેતવણી સારૂ ખડકપર બાંધેલો મીનારો કે જ્યાં રાત્રે દીવો મુકેછે.
દરિઆઇ લુટારાઓનું—ચાંચીઆઓનું.
જંજીરા—ટાપુનું નામછે.
બરાકો—સોજરોના મકાન.
ધકા—દરીઆકીનારે માલ લાવા લઇ જવા શારૂ લાકડાનો પુલ.
પુલ—પાણીની ઉપર બાંધેલો રસ્તો.
મથક—ઠેકાણું, સ્થળ, બંદર.
ગોદી—વાહાણ બનાવવાનુ તથા સમારવાનુ કારખાનુ.
કોટ—શેહેરના બચાવ સારૂ બાંધેલી ફરતી દેવાલ.
બાંધણી—બાંધકામ, બનાવટ.
ધારણા—વિચાર, હેતુ.
સુખાની—ખેલાસીની, હાકેમની.
કારકીર્દિમાં—અમલમાં, ચલણમાં.
ઉગમણુ—પૂર્વ દિશા.
મરહુમ—બેહેસ્તનશીન.
હરમી—સોમની.
હવા ખાવાને—શેહેલ કરવાને.
ગલાદારીઓને—વટેમાર્ગુઓને.
ખમોડિયાંમાં—પાણીના નાહાના ખાડામાં.
ખતેલાઓ—માલ ભરવાનાં મોટાં વહાણો.
સ્થાનેલી—રહેલી.
સ્થાનિકમાં—જગામાં.
ફાંટે—રસ્તા. ભાગો.
ધર્મતુ—ઉપકારી
તરી—નાવો. આવવા જવાસાર નદીમાં તરતાં રખેલાંપાટીઆં.
અગનીરથની—આગગાડીની.
રોગાષ્ટ—દરદ.
કબરસ્થાન—દાટવાની જગા.
ઓળખાતા—પરખાતી.
આચકોખાશે—અચકાસે.

માછી—અસલી.
ઘટે છે—લાયક છે, યોગ્ય છે.
અમળતળે—તાબાતળે, હાથનીચે.
સરાંભાગ્યે—સારાંનશીબે.
હાર—પાર, પરાજય.

માહારાણીજીની ગરબી. *

પ્રેમવાળી—માયાવાળી.
હૈડામાં—મનમાં.
અચળ—કાયમ.
કરુણાંથી—મેહેરબાનીથી.
કુશળ—આરોગ્ય.
વિધવિધ—જુદાજુદા, તરેતરેના.
સંહારજો—દુરકરજો, પરાજય-
કરજો.
અફળ—વ્યર્થ, ફોગટ.
વિજય—કિર્તિ.
જગતપતિપણા—ઇશ્વરના.
કષ્ટ—દુખ

કૃપાનિધિ—ઇશ્વર, કૃપાનાકરનાર
જશ—કિર્તિ.
સોહાગ—સીનગાર.
ઉમંગ—હરખ, ખુશી.
સુજશ—સારીકિર્તિ.
નામના—પ્રખ્યાતથજો.
દીપાવડો—શોભિતો, સોભાયમાન.
રાજસમાજ—રાજ્યમંડળી.
ચોગણી—ચારગણી
હામ—હિમત.
પરિવાર—વંશ, કુટુંબ.
જયજયકાર—ફતેના પોકાર.

શેહેરોમાં પાંણીની રસદ તથા તેની વેહેચણ.

રસદ—રેલો.
આંમદાની—આવક.
હોજ—ફુવારો.
ફાંટા—શાખા, આડારસ્તા.

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

ભરતિયું—અંદર જે ચીજ ભરેલી હોય તે.
કચરાળું—કચરાવાળું.
ખાડીઓ—ગટરો.
નાળાં—નદીના નાહાના પ્રવાહ.
નિઓ—પાણીજવાને રસ્તો.
બંદોબસ્ત—ગોઠવણ, જાપતો.
અસલનાવારાના—અગાઉના વખતના, પ્રાચીનકાળના.
ઓસાંસુમાં—ઢોળાવમાં.
સ્વભાવ—ખાસીયત, ગુણ.
ટાંકી—વરસાદનું પાણી રાખવા સારૂ બાંધેલા નાંના કુવો.
કોશાધ્યક્ષ—ખજાનચી.
ભાન—જ્ઞાન.
ઉપભોગ—ઉપયોગ.
રેતાળ—રેતીવાળી.
યોગ્યતા—લાયકી.

ભૂગોળ વિદ્યા. ભાગ ૧.

પૃથ્વી—જમીન.
સાંખેલીના—પૂગવાના.
સફરી—એકદેશથી બીજેદેશ જનારૂં.
ઊગતો—ઉદય પામતો.
છાયા—શિળો, ઓળો.
ચંદ્રગ્રહણ—કોઇકોઇ વખતે પૃથ્વીની છાયા ચંદ્ર ઉપર પડે ત્યારે છાયાના પ્રમાણમાં ચંદ્રનો ભાગ કાળો પડેછે તે.
વિકરાળ—[illegible].
ગડુગણું—[illegible].
[illegible]—મોટા તળાવો.
ધાતો—ધાતના.
કુંડો—ચારેબાજુએ બાંધેલો પાણી ભરવાનો ખાડો.
આબાદ—ભરપૂર.
ફળાઉત—ફળદ્રુપ.
ઢળતા—નીચાંણવાળો, ઊતરતી.
પટ—પોહોળાઇ.
ગરમી—તાપ.
ઠંડી—ટાઢ.

કઠી—બંધ.

ભુગોળ વિદ્યા. ભાગ ૨.

મહાદ્વિપ—મોહટોબેટ.

ખંડ—જમીનના મોટા ભાગમાં ઘણાં દેશો આવેલા હોય તે.

દેશ—મુલક.

પ્રાંત—ઘણાં શેહેર મળીને થાય છે તે.

શેહર—જ્યાં સુંદર હવેલીઓ ને બજાર હોય તે.

પ્રગણા—ઘણાં ગામ મળીને થયલાં તે.

ગામ—જ્યાં થોડા ઘરની વસ્તી હોય તે.

માહાસાગર—મોટો સમુદ્ર.

સમુદ્ર—નાહનો દરીઓ.

ઉપસાગર—પોહોળામોહનો અખાત.

નદી—મીઠા પાણીનો જે પ્રવાહ પર્વતમાંથી કે સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જગ્યામાં થઇ સમુદ્રને મળેછે તે.

ભૂમી—જમીન, પૃથ્વી.

વાહાણવટી—દરીઓ ખેડનાર.

ધ્રુવની—દુનીઆનો અચલ તારો જેણા આધારથી વાહાણ ચલાવેછે.

ભૂગોળવિદ્યાનો ગરબો.*

સાહેલી—બેનપણી, સખી.

વણુ—વગર, વિના.

ગતિ—ફરવાનીશક્તિ.

નિરધારી—આધાર વિનાની.

આકર્ષણ—ખેચાણ.

અનુસારી—મળતી.

વ્યાસ—ઘેરાવો.

નિશ દીન—રાત દહડો.

---

* આ કવીતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

નોકા—વાહાણ.
દોરો—હઠીઓ.
ધરી—આપી.
મણા—કસર, ખામી.
સોહીએ—સોભિયે.
અક્ષાંશ—પૃથ્વી ઉપરની મધ્ય લીટીથી હરકોઇ જગાનું ઉત્તર દક્ષિણ છેટું અંતર તે.
રેખાંશ—ધોરણ લીટીથી પૂર્વ પશ્ચિમેનું અંતર તે.

પર્વત, સરોવર, અને નદીઓ.

સૃષ્ટી—દુનીયા, જગત.
બંધારણ—ગોઠવણ.
પર્વત—ઘણાઊંચા ટેકરા, ડુંગર.
વિશેષ—ઘણું, અતિશ.
પ્રવાહને—વેહેવાને.
શિખરો—ટોચો.
વરસ્યા—પડ્યા.
વસંતરતુ—ગરમીની મોસમ.
ખુટકો—ઘટારો, ઢાંણ.
તડોમાં—ફાટોમાં, ચીરામાં.
સમાઇજવું—જતું રેહેવું.

ઉન્હાળા—ગરમીના દિવસ.
વેગથી—જોરથી.
અનર્થ—વગર કામના.
નિશ્ચળ—સ્થાવર, અચલિત.
નિરંતર—હમેશ, રોજ.
ખટપટીયા—ધામધુમીયા.
વિદ્યા—ભણતર, જ્ઞાન.
પ્રસારનું—વધારવાનું, ફેલાવાનુ.
સાધન—મુલ, હથિઆર.
તીરે—કાંઠે.
તેજ—નૂર
મૂલતત્વ—મુળવિકાર, સાર.
વિદ્યાભ્યાસ—ભણવાનોમાહાવરો.
ઉમંગ—ઉલટ, હોસ.
પ્રાપ્તથાઇ—પેદાથઇ.
અજ્ઞાન—વગરસમજના, બેવકુફ.
રાની—જંગલી.
સરાસરી—મધ્યપ્રમાંણ.
વિદ્યાચારની—વિદ્યાધર્મની.
વૃદ્ધિ—વધારો.
આરોગ્યતા—કુશળતા.
ભિનાશ—સરદી, હવા.

કાંહી—સળી.
ખારપદાર્થ—લુણવાનચીજ.
ઉજડ—વેરાન.

સવા રૂપીયાની કિંમત.

સ્વભાવે—ખાશયતે.
ખરચવાને—ખિશાખરચને.
અદેખાઇ—મત્સર.
ઉઘાડું—છરેછોક, સાફ.
ગજવાંખરચ—છુટું ખરચ, પર-
ચુરણ ખરચ.
હોંસ—ઇચ્છા.
હેતુ—મતલબ.
અગત્યના—જરૂરના.
ઉપયોગોમાં—કામોમાં.
અલુખડાં— નાહના બટાટા.
કોરો—સાદો.
માણસદીઠ- દરમાણસે.
પોષણને—ગુજરાનને.
ગરીબાઇથી—નાચારીથી.
છાસ—તાક
દુવા—આશિર્વાદ.

સમરાવવાને—મરામતકરવાને.
બાકીરેહેશે—ફાજલરેહેશે.
સાધારણ ધંધો—આબરૂથી ગુ-
જરાન ચલાવે એવોરોજગાર.
સિદ્ધ—દુનીઆંનાં મુળતત્વ.
રંગભરેલાંચિત્રો—રંગેલાંઓ.
આદ્ય—અગાઉના, પેહેલાંના.
ગ્રંથો—પુસ્તકો.
અનાકાની—અચકાતો.
ઉડાવો—ખોટે માર્ગે વાપરો.

તોલ.તથા માપ.

તોલીને—વજન કરીને.
ભરીને—માંપુ કરીને.
કાટલાં—વજન, તોલ.
માપ—પરમાણું.
ગજ—ચોવીશ તશુનું માપ, બેફીટ.
ખંડીયું—૧૨ મણનું તોલ.
કલસી—૧૬ મણનું તોલ.
હારો—૭ મણનું તોલ.
રતી—૪ ગુંજ.
વાલ—૩ રતીનું માપ.

તોલો—એક રૂપીયા જેટલાં વજનનુ તોલ.
વીશાં—૨૪૦ કાઠીનુ માપ.
વાસી—૨૦ કાઠીનુ માપ.
ડોકી બેસાડેછે—અટકળે કહેછે.
છેતરેછે—ઠગેછે.
ખોટું—દુષ્ટ, પાપી, ખરાબ.
ડંડાય—ગુનાને બદલે શરકારમાં રૂપીઆ આપવા પડે તે.

ટંટો પતાવનાર.

ખબરદાર—હોશિઆર.
ઝગડો—ટંટો, કજિયો.
પંચમાં—સભામાં.
ઠરાવથી—દરખાસ્તથી.
માંરી જોડે—મારી સાથે.
ડાવકી—ખબરદાર.
ફરીઆદ—રાવ.
ભલમનસાઈને—નમ્રતાને.
લાગેછે—હેત આવેછે.
વાહાલાં—પ્યારાં.
ભોડું—જુઠું, ખરાબ.

લાજ—શરમ.
ઉપરાણું—તરફેણ, પક્ષ.
વારી—અટકાવી.
ખિશીઆણાંજ—ઝંખવાણાંજ.
ધન—સાબાસ.
અસર થઈ—લાગણી થઈ.
ભુંડી—ખરાબ.
માંડીને—વીશતારીને.

ગુલામ અને સીંહ.

અસલના વખતમાં—પ્રાંચીન કાળમાં.
બેહેતર—ઘણું સારૂં.
તક—લાભ.
ઠગલા દુઃખ—અતીશય આપદા.
કકડીને—ઘણીજ.
હિંડવાની—ચાલવાની
કોતર—ગુફા.
નિગંશ—નાશીપાશ.
ભયકાર—બીહામણો.
ગાહોર—સાદ, અવાજ.
સિંહ—સઘલાં જાનવરોનો રાજા.

મોતીયાંજ મરી ગયાં —ગાત્રજ
સીતલ થઇ ગયાં.
રાંકડુ—દયા આણવા જોગ.
ઈરાદો—ડોલ.
ધાટોકાઠી—મોટેથી પોકાર કરી.
ધીરજ—સબુરી.
ખોડાતો—લંગડાતો.
સુણેલો—સુજેલો, સોજોઆવેલો.
ભાગ્યોછે—ભોકાયોછે.
ડોળ—ચેહેરો.
પરૂ—ગુમડાંમાંથી નીકળતો સ-
ફેદ પ્રવાહી પદાર્થ.
હરખ—ખુશી.
ઉપકાર—પાડ, આભાર.
શિકાર—ભક્ષ.
ઓચિંતા—એકાએક.
હવાલે કરયો—સ્વાધીન કરયો.
ચાલતા હતા—અમળમાં હતા.
ખીજવાયલો—ચીડવાયલો.
છોડી મેલ્યો—છોડયો.
લાગ—તક, રસ્તો.
કમકમાટ—કકણાટો.

તમાસો—ખેલ.
ભેદનો—ભીડ.
ઊદાસ—દલગીર, સોકાતુર.
ફાળ—કુદકો.
ખરાડા—ખુમારા.
છલંગ—કુદકો.
મોહોનીફાડ—મોઢાનીચીર.
રૂપ—આકાર, ઢાળ.
કાચાહઇઆનું-પોચીછાતીવાળુ.
હોસજ ઉડીજાય—મોતીઆંજ
મરી જાય.
તરાપ—હલો, કુદકો.
લાડ—ગેલ.
મોટેસાદે—બુમ઼ંદ અવાજે.
જાતીસ્વભાવ—ખાસીયત, મુળ-
પ્રકૃતિ.
કથા—વાત.
બદલો—અવેજ.

ચીનાઈ વાસણ. ભાગ ૧ લો.

અજાણ્યાં—કાચના રચમાં.
કંદીલની—ગભાસની.

ખાંભારી—પાસા પાડેલા.
ભઠ્ઠીમાં—નિભામાં, ચેહેમાં.
થર—પાળ, ચોક.
ખાંડીને—ફુંદીને.
ખલાળતા—બોળાલતા.
પ્રવાહી પદાર્થ—પાણી સરખી વેહેતી ચીજ.
ગુંદાય—મસળાય.
ચાક—પૈડું,
કેળવાએલી—તૈયાર થયલી.
લોંદા—લચકો.
ચતુરાઇથી—હિકમતથી.
ડોળીઆં—નમુનો, ઘાટ.
ખરાદી—કંતારી.
સંઘાડા—કાંતવાનો સંચો, "લેડ".
ઉતારેછે—કાંટેછે.
ચલાણું—કાચનાં ખ્યાલા.
નાળચાં—કાચના ચમચા.
ખીબાં—ભરવાનાં ઓઠાં, ઓટણી.
ચાહેદાની—કીટલી.
પકવેછે—ખુબતાપ આપી પાકાં કરેછે.
તાપ—બળવું, ગરમી.
ખારની—ચુનાટની.
ચોખ્ખાં—સાફ.
ધીમી આંચવાળી—થોડી ઝાળવાળી.

ચીનાઈ વાસણ. ભાગ ૨. જો.

ખબરદાર—હોશીઆર.
ચીતારા—રંગારા, ચિત્રપાડનારા
હુનરની—કળાની.
ખબર—જાણ.
ટેવ—આદત.
સુઝે—માલમપડે, જણાય.
કુંભાર—માટીના વાસણ બનાવનાર.
ઉભરાઈ—છલકઇ.
રેખા—લીસોટા, ડાઘા.
અજમાવી—તપાસકરી.
છેટે—આઘે, દુર.
ધર્મશાળા—મુસાફરોને ઉતરાનું ઘર, મુસાફરખાનુ.

સ્વાર—ઘોડે બેસનારો સીપાઈ.
પથરી—કાંકરી.
લાલચોલ—ધગધગતી.
ચપટી—અંગુઠાને આંગળીની વચે
ઉપડયાં—નિકળ્યાં.

જુદી જુદી જાતના લોકોની શરીર શોભાવવાની રીત.

ચાલ—રેવાજ, રસમ.
અજ્ઞાન—અનસમજુ.
માનેછે—વિચારેછે, ધારેછે.
વીંધાવીને—કોચાવીને.
કડીઓ—વીટલીઓ.
સોગઠાં—ચોપતનાં સોતકાં જેવાં.
ચોખંડા—ચાર ખુણાંવાળા.
હસ્તાં હસ્તાં—મશકેરીમાં.
ડામ—ગરમ ચપકો.
વડાઈ—મોટાઈ.
શિકલ—ડોળ.
કદરૂપા—બેડોલ.
ચીપ્યું—ચપટું.
નામાંકિત—પ્રખ્યાત, નામીચો.
ખુટ—ખાલી.
માને પણ નહીં—કબુલ પણ નહી કરે, હશી કાઢે.
પાટલીઓ—તલીઆંની ઉપરનો ભાગ.
કઠણ—તંગ.
કેડે—કમ્મરે.
પાટા—પતા.
દમ—સ્વાસ.
કરોડનું હાડકું—બરડાનો કાંટો.
મરડાઈ—વળી.
પાંસલીઓ—છાતીની બાજુપરનાં પોહળાં હડકાં.

તરબુજ અને ખરબુજ.

મગજ—ગર.
આખરે—છેવટે, છેડે.
ઠંડુ—ટાઢકવાંન.
ખાતર—પુરવણી.
ખડબચડી—ચરબડી.

ઋંદગી. *

પરવરદિગાર—પરમેશ્વર.

અખત્યાર—ચલણ.

પરાણે—બળાત્કારે.

જસોની—કીર્તિઓની.

વખાર—ભંડાર.

કારબાર—કામકાજ.

દીલદાર—વાહાલો, પ્યારો.

સાહ્યકાર—મદદગાર.

બદી—નઠારાં કાંમ.

ફસાવી—ઠગીને.

જપે—ભજે.

ઊગાર—બચાવ.

* આ કવિતાની સમજણ પાછળ આપી છે.

નઠારા નિશાળીઆ વિશે. ભાગ ૧.

૧. નઠારા નિશાળીઓ નિશાળમાં બીજાં છોકરા હાજર થઈ રહે ત્યાર પછી હાજર થાયછે, અને બીજાઓના બેઠા પછી પોતે બેસેછે, વળી મેહેતાજી જે કાયદા કહે તે પ્રમાણે ચાલે નહીં, એવા નઠારા નિશાળીઓ નિશાળે જઈને શું શીખવાના હતા.

૨. સાંજ પડીકે તરત સુવાની વાત સુઝે, (એટલે) પછે નિશાળમાં પાઠ વાંચતાં વાંચતાં તેના પગ ધુજે છે; જાણે તે જાણે લીસોટા સરખું અને વાંચે તે જાણે લવારો કરતો હોય તેમ. એવા નઠારા.

૩. શબ્દની જોડણી પણ કરતાં નહીં આવડે, કંઈપણ મનમાં ચીંતા રાખ્યા શિવાય માંહે ભૂલો કરતો જાય; કલમોને ભાંગી ભાંગીને ભારાની માફક એકઠી કરયા કરે. એવા એ નઠારા નિશાળીઓ.

૪. પોતાના ગંદા હાથ માટે ચોપડીઓ પણ તેથી મેલી કરે, અને જેમ ગાંડી પોતાનો બચકો બાંધે તેમ દફતરમાં ચોપડી વિગરે ભરે; વળી લુગડામાં હજારો હજાર જુ અને લીખો પડી હોય.

નઠારા નિશાળીઆ વિશે. ભાગ ૨.

૫. તે વાતગરો લાંબી વખત સુધી વાતમાંજ વળગેલો રહેછે, અરે છોકરાંઓ તમે તેનો સંગ ના કરશો; જેની વાતનો પાર નો આવેજ નહી. એવા નઠારા નિશાળીઓ.

૬. નિશાળમાં લડાઇ કરે મારા મારી કરે, નહીંતો પછી ત્યાં લાંબો થઇને સુએછે; તે વખતે પોતાનું નઠારા નિશાળીઆનું રૂપ બરેબર દેખાડેછે; અને તેને કોઇ સાંચું કહે તો તે કડવું લાગે છે. એવો નઠારો નિશાળીઓ.

૭. એ અભાગ્યો નિશાળીઓ નિશાળમાં મેહેતાજીને નડેછે, નિશાળેથી રજા મળી કે વાંદરાની કાંણી એડાં કરતો ઘેર જાય, એવો છોકરો તેણાં માં બાપને વહાલો નથી લાગતો. એવો નઠારો નિશાળીઓ.

૮. નિશાળમાં જોર જુલમથી તેને આણેછે, પણ બરાબર નહીં શીખે એટલે વિદ્યા વિનાનો મુર્ખ રહેછે, પછી તે ભીખ મા-ગીને કે લાકડાનો ભારો વેચીને પોતાનું પેટ ભરેછે. એવો નઠારો નિશાળીઓ નિશાળમાં શું સીખવાનો હતો.

પ્રાણીપર દયા રાખવા વિષે.

૧. જુઓ આપણા શરીરને દુખ થયાથી આપણે દુખ થાય છે, તેવી રીતે પ્રાણીને દુખ દીધાથી તેને દુખ થાયછે; તમે અંધ મતિના થઇ જીવડાં જાણી તેને આવશ્યક મારશો નહી. અરે દીલમાં દયા આણીને પ્રાણીઓને દુ:ખ દ્યો નહી.

૨. બધાના શરીના અવયવ ઇશ્વરે બનાવેલાછે, તે તમારીથી

હજારો ઉપાય કરોતો બને નહી; માટે વિચારીને મનમાં બરાબર બધ રાખી. અરે દીલમાં.

૩. ગરીબ પ્રાણી ધારી ચાલતાં તેના ઉપર પગ નહી મેલ-શો, તમે તે ગરીબ જીવ (જેઓ આ સ્રષ્ટિમાં આપણા મિત્ર છે) ને મારીને ખુશી થશો નહી; પોઠીકી બહાદુરી બતાવા એ બાતકી કામની વધારે વાત પણ નવ કરશો. અરે દીલમાં.

૪. આપણો અને તેનો બનાવનાર એક ઇશ્વરછે, વળી આપ ણા કરતાં તેના ઉપર તેની મેહેરબાની વિશેષછે; અને તેઓ ઇશ્વરે આપેલું સુખ સમજી, ભલે હરે અને ફરે. અરે દીલમાં.

૫. અરે તેની શકિતની ઉપરાંત ભાર ભરીને તેને શું કરવા મારવાં જોઇએ, તે બાપડા ગરીબ પ્રાણીનુ દુખ આપણે વિચારવું જોઇએ; ઘાતકી કામ એ પાપછે એવું સમજી કદી કરશો નહી.

૬. અરે તું જે તેના પગ અને પાંખ તોડી તેને કાંટા ઊપર ભોકીને લટકાવીને પાપનું કામ કરેછે; અને નીશાનો મારીને તીરો વડે તે પ્રાણીનો નાશ કરેછે. દીલમાં દયા આણીને.

જગ કર્તા વિશે.

વિશ્વકર્ત્તા પરમેશ્વરે આ દુનિયાંમાં જે પદાર્થો બનાવ્યાછે તેથી આખી દુનીયાનાં માણસો સુખ પામેછે, તે પરમેશ્વરના ગુણ ગણતાં

પાર આવતો નથી. પૃથ્વી પાણી મોટા, મોટા પર્વતો જંગલમાના બધાં ઝાડો, બળદ, ઘોડા, અને બળવાન હાથીઓ વેમાન સરખા બેસવાના ઝડપવાન વાહનો. તે અને આકાશમા તારા ચંદ્રમાં અને સૂર્યના પ્રકાશની બરાબર રચના રચીછેઃ વળી માણસને. માટે વખતેનાં સુખનાં સાધનોં ઇશ્વરે બનાવ્યાછે.

માનો ગુણ. ભાગ ૧.

૧. હું જ્યારે બચપણમાં પારણુ માં સુતી હતી ત્યારે હું રડતી તો મને છાની કોણ રાખતું હતું, વળી મને પીડાયથી જોઇને પીડા કોણ પામતું હતું, ઘણાં પ્યારવાળી અને દયાવંત મારી વાહાળી મા તુંજ.

૨. મને ભીનામાથી સુકામાં સુવાડી પોતે ભીનામા સુએ, જે ચીજ ખાધાથી મને દુખ થતુ તે સ્વાદિષ્ટ ચિજ કોણ તજતું, મારી તંદરોસ્તી જાલવ્વા માટે કડવાં ઓસડ કોણ પીતું. ઘણા પયાર વાળી.

૩. મને પોતાની છાંતીએ દાબી ચુમી કોણ લેતુ, સારી સારી ખાવાની ચીજો મને કોણ આપતુ; અને વળી મને શાંત રાખવાંને મિઠા શબ્દથી ગીત કોણ ગાતુ. ઘણા પયાર વાળી.

૪. હું પડુ કે અફડાઉં તો ખમા કોણ કહેતુ, વળી પોતાની આંખમા પયારના આંશુ આણીને કોણ રડતુ; પછી પોતાનુ દૂધ કોણ પાતુ. ઘણા પયાર વાળી.

૫. ઇશ્વરની પ્રાથના કરવાને મને કોણ શીખામણ દેતુ, કે જેથી પાપનો ભય મટી જાય અને સદગતીથાય; વળી ચીંતા રાખીને મ.રૂ ભલુ કરવા કોણ ઇચ્છતુ. ઘણા પયાર વાળો.

માનો ગુણ. ભાગ ૨.

૬. માછલીઓનુ વહાલ જેવું પાણીની સાથેછે, તેવુજ તારૂ હેત હજી મારી સાથેછે તે જીભવાથી લખી શકાતુ નથી. ઘણા પયાર.

૭. આહા ! તેં મારીજે અમુલ્ય ચાકરી કરીછે તે શુ હુ ભુલી જઇશ? હુ સર્વકાળ તારો દાશ, થઇને તે બદલો વાળી આપીશ. ઘણા પયાર વાળી.

૮. અરે ઓ પરમેશ્વર અરે ઓ સુખદાતા, મને મારી માયે જે ફાયદો તથા ઉપકાર કર્યાછે, તેનો બદલો વાળવાનો વખત મને આપજે. ઘણા પયાર વાળી.

૯. આ આઠ છંદ જે કોઇ ભને અને સાંભળે તથા રોજ એને ઇયાદ કરે તો તેણે પરમેશ્વર રાજી થઇને બધી જગોએ સુખી રાખે આ આઠ રૂડા છંદ કવિ ડળપતરામે રચેલાછે. ઘણા પયાર.

પિતાની સેવા. ભાગ ૧.

૧. જયારે હું છેક નાદાન છોકરો હતો ત્યારે મને પીતાએ

ઉધારીને ઉછારીને મોટો કર્યો; મને સારી રીતે ખુશીમાં ને ખુશીમાં રાખતા હતા, એ મારા પીતા તે આભાર હું કેમ ભુલું ?

૨. મેં તમારી છાતી ઉપર ચઢી મુઠ પણ તાણી હશે, તોપણ તમે દીલમાં કાંઇબી રીશ આણી નથી; વળી મેં જેમ કહ્યું તેમ તમે કર્યુ. તમારો આભાર એ પીતાજી.

૩. મને સારી સારી શીખામણ દઇને સુધાર્યો, વિદ્યા ભણાવી ને વિવેક ગ્નાનમાં વધાર્યો; ઘણી ઘણી વાતના મર્મ સારી રીતે સમજાવ્યાં. એ બધો આભાર ઓ પીતા.

૪. બહુ બહુ વાતના દુખ વેઠીને મને છાતી સરસો લઇ તમારી છાયામાં આણ્યો; વળી અંતઃકરણથી જે વહાલ આણતા. તે સર્વ આભાર ઓ વાલા પીતા.

૫. મને જોઇને તમે ખુશી થતા, મેં જે ચીજ માગી તે ચીજ આણી આપતા; આહા એ બધા ઉપકારો જે ભુલી જાય તે તો અધમ છોકરો જાણવો. ઓ મારા પીતા.

૬. જો હું કદી મોટા ગુનામાં આવું તો ગરીબ જાણીને શીક્ષા કરતાં દયા લાવતા હતા; વળી તેથી મારા પરથી પયાર પણ ઓછો નથી કર્યો અને મને દુખ પણ નથી દીધું. ઓ વાલા પીતાજી તે આભાર હું કેમ ભુલુ.

પીતાની સેવા. ભાગ ૨.

૭. મને ભણાવી પાર્ધા કરીને નશીબવાન કીધો તથા મારી પાસે જે ખરાબ ચાલ હતી તે દૂર કરાવી; જેથી કરીને મારી ત ગી ઠાઠોમાં થઇ રહી. ઓ વાહલા પિતા એ ઉપકાર.

૮. મેં આજ સુધીમાં જે જે લાભો લીધાછે, અને હવે પછી પણ જે લઇશ તેનો હું તમારી પાસ ઉપકાર માનુંછું; વળી મને સદા સુખમાં રાખવાને બહુ મહાજો લીધાછે. ઓ વાલા પીતા.

૯. મને જોઇને તમારી આંખમાં હર્ષનાં આંસુ ભરાઈ આવતાં પછી છાતી સરસો લઇને કોટી કરતા; અને તમે મધુર શબ્દથી મને બોલાવતા. એ આભાર વાલા પીતા.

૧૦. હું આજ લગીતો અંજાણ્યો અને નાદાન છોકરો હતો માટે તમારો પાડ માંણી શક્યો નહી પણ હવેતો હું સમજુ થયોછું.

૧૧. જો ઇસ્વર મને જીવતો રાખશે અને આપણે બંને આરોગ્ય રહીશું તો હુ તમારો સર્વ કાળ ચાકર થઇને, ખરાં દીલથી ચાકરી કરીશ. ઓ પીતા.

૧૨. આ છંદ સારા ગણીને જો ધીયાંનથી ભણે તો તેને બાપના વિશે ભક્તિ ઉત્પંન થશે; અને સારૂ ગ્યાન મેળવીને સારા ઉદ્યોગપર લાગશે, એ છંદ કવિ દળપતરામે જોડયાછે.

ઈશ્વર પ્રાથના.

૧. જેનાં બલથી પ્રૃથ્વી પાણી પાહાડ અને આકાસ વીગરે થયુંછે; તથા જેની કિર્તિ ઘણીજછે. તે પરમેશ્વરને હુ નમું છું.

૨. ચંદ્ર સુરજ અને ગ્રહની ફરવાની, સકત્તિ રાત દાહાડો રૂતું ધાતુ ઝાડ જનાવરો એ બધાને તારો ટેકોછે.

૩. અરે પરમેશ્વર આ દુનિયામાં કેવી યુકિતઓ કરીછે! પરોપકાર અને ડહાપણામાં તો તુ બેહદછે.

૪. તું તારા નીતિ રૂપી રાજમાં મને હજાર અને સદા એવો ઉદય કર કે હું તારા સદગુણ ગાયા કરૂં.

૫. હું અપ્રાધી અને પાપીછું, શરમ ભરેલાં કામો કરૂંછુ તે બધાંથી પરમેશ્વર હુ તણે કાળાવાલા કરી કહુછુ કે મને બચાવ.

ઈશ્વર સઘળુ જુએછે.

૬. હે ઇશ્વર તુ સર્વ શકિતવાનછે, તું તારી તીક્ષણ આંખથી બધું જુએછે; જે વાત ખુણે થાય તથા જે વાત મનમાં થાય તે પણ તું જાણેછે.

૭. હું જે વાત છુપી ધારૂંછું તે વાતથી તું અજાણ્યો નથી; છુપાં બનતાં બધાં કામને તું જુએછે તું આ જગતનો મોટો સૂર્યછે.

૮. હું જે જે પાપો કરૂંછું, તથા જે જે જુઠા અને, નઠારા સબ્દ બોલુંછુ; તે સર્વને તું તારી પાસે નોધી રાખી મારા પર કડવી નજર કરેછે.

૯. જે આ દુનીઆંમાં સારાં કામો કર્યા હોયછે, તે સર્વ મ-રી ગયા પછી તારા ધનસાફના ચોપડામાં વંચાયછે.

૧૦. અરે ઓ બાપ મારાં બેશરમી કામ વાસ્તે માફ કરજે; અરે પરમેશ્વર હું તારા ચરણ પાસે કયું મોઢું લઇને આવું.

૧૧. હવે પછી મારો એ નિશ્ચયછે કે કોઇબી દીવસ મારે પાપ કામ કરવું નહી; કેમકે તું ઘડીએ ઘડીના છુપા બંનાવને જુએછે.

ભણવા વિશે.

અંરે દેશીઓ તમો ભણો.

કેમકે જે કોઇ ભણીને સમજણાં થશે તેના સઘળા વ્હેમ જડ મુળથી ઉખડી જશે. દેશી લોકો ભણો.

જે માણસ પોતાનો વખત વગર ભણવે કાઢેછે તે પછી પસ્તાઇને માથે હાથ મેલી રડેછે. દેશી લોકો.

જે માણસો વગર ભણવે સુખ માગવા ઇચ્છતા હોય તો તેઓ બહુજ દુખ પાંમેછે. દેશી લોકો.

ભણવા ઉપર તમારો વિચાર ઊંધો ના જણાવશો, વિવેક રૂપી માણ આણી તમારાં મનને ખીલવો. દેશી લોકો.

તમો ભણી ગણી ના જાશો નહીતો પાછળ રહી જશો.

અરે હવે જલદી સર્વ લોક ઊઠો ને તમારામાં શુગ-પણું છતાં ભુલ નહિ કરો. દેશી લોકો.

અરે આપણા દેશના સઘળા રેવાજો કંઇ ખોટા નથી, અને તમે ખોટા હાડકાના હરામ થયાથી તે ખોટા થયાછે.

દેશ તાજો કરવાને હુનરો વધારતા જાઓ અસલની જુની ચાલ છોડી દેતાં તમે શરમાવો ના. દેશી લોકો.

અરે તમે રોજ રોજ નીતિવાન થજો અને ધસોને ધરમ રૂપી ચંપુને સાવા જાઓ. દેશી લોકો.

અરે તમે બધા જો સપ કરીને રહેશો તો મનને ગમતાં ફળ પામશો. જો રાજાઓ રઇયત ઉપર ધર્મરૂપથી રાજ ચલાવે તો પછી એક બીજામાં સંપ રેહેશે. દેશી લોકો.

તમે રાજ દરબારના કામમાં હાથ ઘાલો, તમે દેશાભીમાનથી માન મેળવશો. દેશી લોકો.

તમે તમારા મોભા ઊપર ધ્યાન આપો અને આપઆપતીયાંરીથી કીર્તિ મેળવો. દેશી લોકો.

હવેથી તમે મોટા કાંમપર મસગુલ થાઓ અને નિત ચીત દઈને મેહેનત કરો. દેશી લોકો.

ખરે મને (નર્મદાશંકર) મનમાં લાગી આવ્યાથી આ કવિતા બોલું છું, આપણી ટેક અને સત્તા જાય તે હું કેમ કરી ખમી શકું. દેશી લોકો ઉઠો ઊંઘમાથી બેઠા થાઓ.

માણસનું માપ.

જે માણસ પોતાના ધંન અને માલમતાની મોટાઇ કરે તેને કોઈ જગે. સુખીઓ નહીં જાણવો તેણે સદા દુઃખી જાણવો.

જેના દેશમાં સુનાની રેતીની નદીઓ વહેછે તેઓના ચોક અને ખેતરમાં સુનું વરસાદની પેઠે વરશે છે.

પશ્ચિમની સઘળી લક્ષ્મિ તેના ઉપર પ્રસંન થઇ હોય તથા તે જમીન જરીયાન અને સ્ત્રીથી તથા પોતે જુવાનીથી જુવાન હોય એવી સર્વ સૃદ્ધિથી જે ભરપુર હોય; ઘરમાં લગ્નો

પૈસા હોય અને તેનું મન જો ઉદાર નહી હોય તો તેણે હલકો અને નિર્ધન સમજવો.

જો કદી હું આકાશને અથડું એટલો ઉંચો હોઉં, આખા મહાસમુદ્રને મુઠીમાં સમાવી દેઉં એવો હોઉં સર્વને હું એવી રીતે માપનાર હોઉં તોપણ મારૂં માપ મારા મનથી થાયછે. માટે મારી માપણીતો મનજ કરે તેથી મન સર્વ કરતાં મોટુંછે.

માણસો સારાં છે કે નઠારાં તે તેના મન ઉપરથી પરખાયછે પછી તે બખીલ હોય કે ઉદાર હેય દુષ્ટ હોય કે સારો હોય.

બોલ્યુ પાળવા વિશે.

૧. ટેકવિનાના માણસો ઘણું ઘણું બોલી જાય છે, અને પછવાડેથી કંઇ પાળતા નથી; એવી નઠારી ટેવ તમે રાખશો નહીં પણ જેટલું તમે પાળી શકો તેટલુંજ બોલજો.

૨. જે પોતાનો બોલ પાળે છે તેનો મોભો વધે છે, અને જો બોલેલો બોલ પાળતો નથી તેનો મોભો ઘટેછે; તેના ઉપર નર કે નારી કોઇ વિશ્વાસ રાખતું નથી. જેટલું પાળી શકાય.

૩. પૈસો જાયતો ભલે પણ વચન જવા નહી દેશો, હું તેની ફસગીરી આણવાનો નથી તમે ધીરજથી એ પ્રતિગ્ના સ્વિકારો. જેટલું પાળી શકાય.

૪. ઘણા સત્યવાન બાહાદુર પુરૂષો પોતાના વચનને માટે લડાઇમાં કપાઇ મુઆછે તે પુરૂષોના લાભમાં આજ તેમની આબરૂ ફેલાઇ રહીછે. જેટલું પાળી શકાય.

૫. જે માણસ બોલે તે પાળે તેજ માણસ મોટો જાણવો, અને જે પોટીકો બોલ પાળતો નથી તેણે જુઠો માણસ જાણવો; અરે એવા માણસો પોતાનો ટેક ખોશે. જેટલું પાળી શકાય.

જે કુતરો ભસે છે તે પગ કરડવાનો નથી, તેમજ ચાપલુશી-ખોર માણસ વધારે વધારે બોલ્યા કરીઆથી તેણી આબરૂ ખોયછે. જેટલું પાળી શકાય.

૭. દુખ હોય કે શરીરે સુખ હોય તોપણ જે શીખામણ દેવાંમાં આવી છે એનાજ રંગમાં રાત અને દીવસ રહો; એથી તમે સારા માણસોમાં ફાયદો મેળવશો. જેટલું પાળી શકાય.

૮. જે હંમેશાં સુતાં કે બેસતાં સાચી વાત કહેછે તેની શકલી કાચો છતાં તે મોટોજ છે; એ પ્રમાણે ચાલવાથી મોટી પદ્વીએ ચડશો, કવિ દલપતરામે આ રૂડા છંદ રચ્યા છે.

વિક્ટોરિઆ રાણી વિષે.

૧. અરે પરમેશ્વર તું દિલમાં દયા આણીને, જે રાણીજીના રાજથી અમે સુખી થયા છીએ; તેના મુગટમાં તું દીન પર દીન વધારે શોભા આપ, અને વિક્ટોરીઆ રાણીને સદા કાળ આ રાજમાં ખુશાળ રાખ.

૨. એ મોટા મનની દયાવંત અને અકળમંદ સ્ત્રીછે, જેનાં ચીતમાં ડાહપણ ભરેલું છે; જેનાં દેશમાં કંઇ કજીઆ નહી તથા જેણા કાંમમાં કંઇ ખોડ માલમ નથી પડતી. વિક્ટોરીઆ રાણીને.

૩. એના સતરૂ જે નઠારા કામમાં મજબુતછે, જેઓ માણસોને નઠારા વિચારથી દુખ દેતા ફરેછે; તેનો નાંશ કરનાર પરમેશ્વર આજ તુંજછે. વિક્ટોરીઆ રાણીને.

૪. ઓ પ્રભુ તું અમારી વીનંતી આ વખતે સાંભળવાને તૈયાર થા, અને જે શઠ લોકના ઝડપવાળાં કપટ કાંમોછે તેમણે તું દાબી દેજે, શતરૂઓની છાવણીને વીખેરી નાખજે. વિક્ટોરીઆ રાણીને.

૫. જેવી રીતે શુદ્ધ પક્ષમાં રોજ રોજ ચંદ્રની કળા વધતી જાયછે તેવી રીતે એ રાણીનુ તેજ તારી મેહેરબાંનીથી ચઢતું રહે એમ અમે માગીએ છીયે; જેમ બાગમાં ઉગેલા છોડો નાશ પામે છે તેમ એના શતરૂઓને જડ મૂળથી ઉખેડી નાખજે. વિક્ટોરીઆ.

૬. એને ઘણી દોલત અને સમૃદ્ધિ તારા અખુત ખજા-નામાંથી આપજે, એની સઘળી મનની ઉમેદ બર આણી એના દુખનો અંત આણજે; વળી ઓ પરમેશ્વર તું એના સઘળાં રાજ કારભાર-માં પૂર્ણતા આપજે. વિક્ટોરીઆ રાણીને.

૭. અમારા ઉપર એનુ રાજ ઘણા વર્ષ સુધી નિશ્ચળ પણે ચાલજો, વળી એના વંશનો વેલો વધજો, અને જગતમાં સુખી રેહેજો; ઇશ્વર કૃપાથી બીજા દેશોમાં એનો અમળ વધજો. વિક્ટોરીઆ.

૮. આ જગતમાં એનો અદળ ન્યાય નિશ્ચળ પણે સઘળા ઉ-પર થજો, એણે સર્વ ઠેકાણેથી જીતના શબ્દ મળજો; હમો મધુર સાદે એના ગુણનું ગાયણુ ગાઇએ છીએ. વિક્ટોરીઆ રાણીને.

૯. સર્વ લોક પયારથી ઇશ્વરની સ્તુતિ કરી ને એવું માગો કે રાણીના વેરીનુ જોર નરમ પડી બધે ઠેકાણે એનો વિજય થાઓ; આ તમે ખરા હેતથી ગામે ગામના લોકો ગાજો, જે આ રૂદા વન છંદો દલપતરામ કવિના રચેલા છે.

અંગ્રેજી મહિના વિશે.

૧ પેહેલો મહિનો જાનેવારી જાણવો, પછી ફેબ્રુઆરી જા-ણવો પછી મારચ અપ્રેલ મેય અને પછી જુન અને જુલાઇ મહિનો જાણવો.

૨. ત્યારપછી આગષ્ટ મહિનો અને પછી સપ્તેમ્બર સુખાકારી ભરેલો મહિનો, તે ગયાપછી અક્ટોબર મહિનો અને તે પુરો થયો કે બરેબર નવેંબર મહિનો બેશેછે.

૩. ત્યાર પછી ડીસેમ્બર એ સઘળા બરાબર તપાશી ગણીએ તો ૩૬૫ દહાડા થાયછે.

૪. ચોથો (અપ્રિલ) છઠ્ઠો (જુન) નવમો (સપ્તેમ્બર) અગીઆરમો (નવેંબર) એ સઘળા ત્રીશ દિવસના મહિનાછે, જાનેવારી એકત્રીશ દિવસનો અને ફેબ્રુવારી ૨૮ દીવસનોછે.

૫. પ્રત્યેક ચોથાં વરસનો બીજો મહીનો (ફેબ્રુવારી) ૨૯ દાહાડાનો ગણાય.

૬. વરસ બેઠા પછી જાનેવારીની ૧૨ મી તારીખે સંક્રાંત આવેછે. અને જુનની પાંચમી તારીખે સૂરજ મૃગસર નક્ષત્ર સાથે આવે એમાં કંઇ સંદે નથી.

૭. મે મહિનામાં ગરમી ઘણી પડેછે જુન મહિનામાં વરસાદ ગાજેછે, અને અક્ટોબર મહિનામાં વરસાદ ઘણો વરશે છે.

૮, ઈસવી શનના વરસનાં આંકડામાં જો છપ્પન (૫૬) ઉમેરીએ તો વિક્રમનો સંવત આવે છે.

૯. એ સંવતમાંથી ૧૩૬ બાદ કરીયે તો સાલી વાહાનનો શને આવેચ કે જે પેહલો ચૈત્ર મહીનામાં શરૂ થયો.

૧૦. અર્થ ને કાંમ આવે માટે આ દશ રળોઆમણા દોહરા કવિ દલપતરામે અમદાવાદમાં રચ્યા છે.

વિચારીને બોળવા વિશે.

૧. સારા વચનથી હમેશાં પ્રેમ વધેછે, અને નઠારા વચનથી કજીઆ કંકાશ થયા કરેછે; માટે કંઇ વિચાર રાખી જે બોલો તે વિચારીને બોલજો.

૨. સારા વચનથી આખી દુનિયાં વખાણેછે, અને નઠારાં વાકયથી આપણી કીર્તિ થતિ નથી; માણસ ચઢતીમાં અને પડતીમા આવેછે તે વચનથીજ. માટે જે બોલો તે.

૩. સઘળા લોક પોપટને પાળેછે, અને ઘૂવડ પોતાના માળામાં પણ સુખે સુવા પામતું નથી; એ બધો ગુણ વાણીનો જાણજો. માટે જે બોલો તે.

૪. ભાઇઓ સારી જીભ રાખીએ તો લોકમાં વાહવા થાય અને નઠારી જીભ રાખોઆથી બુરૂ બોલાયછે; પછી તે ગરીબ હોય અથવા રાજકુંવર અથવા રાણી હોય. માટે જે બોલો તે.

૫. સારી વાણી બોલ્યાથી લોકો દહીં દુધ અને ઘી આપશે, વળી કિમતી વસ્તુ હશે તો તે જુજ કિમત લઇને આપશે;

અને નઠારી વાણીથીતો કોઇ પાણી પણ નહીં પાશે. માટે જે બોલો તે.

૬. જેમ થુકેલુ પાછું ગળાતું નથી તેમજ કોઇએખી પોતીકુ વચન નહી પાળયુ તો તે માણસને પસતાવો થયા વગર રેહેતો નથી. માટે જે બોલો તે.

૭. કદાપીને જો પાળીનો ઘા પડયો હોયતો તેના ઊપર ઓસડ કરવાથી રૂજશે, પણ ખરાબ શકુન બોલવાથી પડેલો ઘા કોઇપી ઉપાએ રૂઝાશે નહી; કાચની બરણી કાણી થઇ હોય તો તે કાણું પુરાવુ મુશકેલ છે. માટે જે બોલો તે.

૮. નાહનો અથવા મોહનો તાપનો અવાજ જે હવાની અંદર પાછો શા. આપેછે તેણે તમે પાછો અટકાવી શકતા નથી. માટે જે બોલો તે.

ખુબ વિચાર કર્યા પછી કંઇપણ બોલવું તે બોલજો, તેથી તમારૂં કામ કોઇપી રીતે બિગડવાનું નથી: અને લોકોમાં તમારો મરતબો દલપતરામ કહેછે કે વધશે.

લોભ અને સંતોષ વિષે કવિતા.

લોભ રાખ્યાથી માન મરિયાદા અને ઊદ્યોગ ઓછો થાયછે;

લાભથી ગમે હેવી સારી ચાલ હોય અને ગમે તેવો મજબુત પચાર હોય તો તેપણ રહેતો નથી.

૨. લોભથી ભાર કે વકકર કંઇ રહેતો નથી, અને વેહવાર પણ બંધ થાયછે; લોભથી બધાં સદાચરણ જાયછે અને ભારે ટેક હોય તે લોકમાં લોભથી ઓછો થાયછે.

૩. ગમે એવી વિદ્યા હોય તો તે લોભથી મનાતી નથી, તથા લોભથી કરેલું પુણ્ય પણ જતું રહેછે; લોભથી સઘળા સદાચરણ હોયતો તે કાંટાની મુળ બરાબર થાયછે. લોભ એ બધા પાપનુ મુળછે.

૪. લોભ લોકની અંદર માણસને હીણુ બગાડેછે મોહટી લાલચ એ નુકશાનકારક છે. લોભમાં સર્વ જાતના અવગુણ રહેલાછે બાકી સુખનું મુળતો સંતોષછે.

૫. સંતોષી માણસને બહુજ આબરૂ મળેછે, અને સંતોષથી આપણુ શરીર અને નુર બંને શોભેછે; સંતોષીને કશી વાતની ખોટ નથી, અને સંતોષીને સઘળી વાતમાં પુરૂષજ છે.

૬. સંતોષીને રાજા પણુ આબરૂ આપેછે, તથા તેને બહુ ધન મલેછે; અને સંતોષી માણસનો અર્થ એછે કે તે ગાંડો બની પૈસો શોધવા જતો નથી.

સંપ વિશે.

૧. દુનિયાંની આરંભે બધાં માણસો વનમાં વસતાં હતાં; તેઓમાં સંપ નહોતા માટે તેઓ એક બીજાથી દરતા હતા.

૨. તેઓને ખાવાને માટે જંગલના ફુલ ફળ અને પેહેરવાને ઝાડનાં છાલ તથા પાંદડાં શિવાય બીજું કાંઇ હતું નહિ; અને વનમાં રહીને બહુ બહુ દુ:ખો વેઠતાં હતાં.

૩. પછી પરમેશ્વરે તેઓનામાં સંપ કરવાની બુધ્ધી આપી; એમ કરતાં એક બીજાની મદદથી તેઓએ સારાં સારાં ઘરો બાંધીઆં.

૪. જેમ પછી સુસંપ વધતો ગયો તેમ અડચણ દુર થતી ગઇ; અને પછી તેઓએ સારા કાયદા બાંધ્યા કે જેથી લોકોપર પડતું દુ:ખ દુર થયુ.

૫. નિર્બળ અને બળવાન સર્વ સુખી થયાં, બધાં દુ:ખ નાશી ગયાં; ખરેખર એ સર્વ કારણ સંપનુજ જાણવું.

૬. જયા સંપ હોય તો ત્યાં બધી વાતનું સુખ જાણવું, અને જયાં સંપ નહી હોય ત્યાં દલગીરી માલમ પડેછે; સંપથી દોલત મળેછે અને તેથી આબરૂ પણ વધેછે.

૭. સુતરનો એક તાંતણો તોડી નાખવાને સઘળાં માણસો હિંમત કરશે પણ તેનાં ઘણા તાંતણાં એકઠું કરી દોરડું વણિયે તો તે તોડવાને કોઇ હિંમત કરશે નહી.

૮. જો આપણાં કુટુંબમાં સંપથી રહ્યા હોઇએ તો વેરીથી શું થવાનું હતું? જુઓ જંગલમાં ઝાડના જથામાં જે ઝાડ હોયછે તેને કશું નુકશાન થતું નથી પણ જો એકલું હોયછે તો તે વાથી પડી જાયછે.

૯. જે પથરાને છોકરાં રમતમાં ભાંગી નાખેછે, તેજ પથરાનો જો શેહેરને ફરતો કોટ કરાવીએ તો ચોરોની કંઇપણ બીક રેહેશે નહી.

૧૦. રસ્તાની જે ધુળને વરસાદ ધોઇ નાખેછે તે ધુળની જો પાળ બનાવીએ તો તેમાં વરસાદનું પાણી ભરાઇ તળાવ થાયછે.

૧૧. તેમજ માણસો તમે સઘળે ઠેકાણે સંપથી રહો; અને કરમમાં લખેલાં સુખ દુખ ભોગવો એમ કવિ દળપતરામ કહેછે.

અટકચાળો છોકરો.

૧. છગો કરીને એક અટકચાળો છોકરો હતો, તે જ્યાં બેસે ત્યાં અટકચાળું કરતો ફરે.

૨. કાગળ અથવા તો કલમ કે નહી તો પછી ચાકુ જે કાંઇ દેખે તે પણ ઉતાવળથી લે; પછી તે ગમે તો ઘણી કીમતી કાંય નહી હોય.

૩. ના કહી હોય તો માને નહી અને જે કહીએ તે સાંભળે પણ નહી: પણ એને એક દહાડો ઠીક શીખામણ મળી.

૪. તેણો ડોસો ચસ્મો અને તપકીરની ડાબડી મેલીને માળે ગયો; એટલે તરતજ જીવાએ હરખાતાં તે લઇ લીધી.

૫. ચસ્મા હતાં તે નાખે ચડાવ્યાં અને પછી પગે પેલી દાબડી લીધી ઢાંકણું મજબુત હતું તે ઊઘાડવાને ખુબ જોર કર્યું.

૬. એણે ખુબ જોર કરીઆથી ધાંકણું છટકાઇ ગયુ, અને તેમાંણી તપકીર ઊડયાથી તેણે ખુબ બુમ પાડવા માંડી.

૭. તપકીર આખાં મોઢાં ઊપર પડી તેથી જીવાએ ગભરાઇ ફાંફાં મારવા માંડ્યાં.

૮. ચસ્મો તરતજ ચોકમાં નાખી દીધો અને છડા છડ છીંકો ખાવા માંડી, તથા થુકતાં તે કંતાળ્યાથી રડવા માંડ્યું.

૯. જેમ જેમ આંખ ચોળતો જાય તેમ તેમ તપકીર આંખ-માં પેસતી જાય, અને વધારે વધારે આંધળો બનતો જાય, ડોસાએ છોકરાને દીઠો અને ચસ્માંના કટકા દીઠા.

૧૦. ડોસાએ ધમકી આપીને કહ્યું કે દીકું એક બાજુથી હસવાનુ થયું અને બીજી બાજુએ નુકસાન થયું; બસ! જીવા તણે એ શિક્ષા બરાબરજ થઇ.

૧૧. ચસ્મોતો ભાગી ગયો અને દાબડીએ ચાણુ વાળ્યા, ત્યારે પછી જીવાએ જીવતાં સુધી એવું અટકચાળું કોઇ દિવસે કર્યું નહિ.

અખાના છપા.

૧. અફીણ અને આળસ એ બંનેમાં સરખોજ અવગુણછે, માણસ જેમ જેમ એનો ઊપયોગ કરતો જાય તેમ તેમ શરીરમાં અને બુધ્ધીમાં ઓછો થતો જાયછે; એ બંને વ્યસણ મેલી તાકદ ધારેલું કામ કરશો, નહીંતો નાતના પંજમાં સપડાશો.

૨. જેમ કોઇ માણસ ઊંઘી ગયા પછી સ્વપ્ના અવસ્થાને પામ્યો; તે સ્વપ્નામાં જમેછે તોપણ ઉઠ્યા પછી પેટતો ખાલી ને ખાલી રહેછે; તેમજ એક માણસ જો ભણ્યો હોય અને ગણ્યો નહી હોય તો તે વિદ્યા વગર કામની સમજવી એમ અખો કવી કહેછે.

૩. માણસો માયાના પરાક્રમથી સુખીયાં દુખીયાં દેખાયછે પણ એ સર્વ માયાનુજ કામછે; જે સુખિયું હોય તે જોતાં જોતામાં દુઃખિયું થઇ જાય અને તેણી દોલત તથા આબરૂ જતી રહે; રાજા

હતા તે ગરીબ થયાછે અને ગરીબ હતા તે રાજા પણ બની ગયા છે, અમો કહેછે કે એ માયાને મહિમા છે.

૪. સંપત્તિ અને વિપત્તિ સેજ વાતમાં આવી જાયછે, મનતો જાણેછે કે હું સર્વે સંપત્તિનો માલીક છું; વરગોડાની અંદર ઘણી ચીજ મલેછે પણ તરતજ તે વીખરાઈ જાયછે; જેમ રેતીને ખાંણ સમજીને ખાવા જતાં ફજેત થઈએચ તેમજ માયા અટે ફજેત કરેચ એમ અમો કી કહેછે.

૫. હલકો માણસ જો વધારે ભણેલો હોય, લડકણી વહુએ જો છોકરાને જન્મ આપ્યો હોય, મરતીખોર પોપટ હોય અને તે વળી ચોમાસામાં ચરવા પામ્યો હોય, કુતરો કરડકણો હોય અને હડખવુ લાગ્યુ હોય, અને વાંદરાંએ દારૂ પીધો હોયતો અમો કહેછે કે એથી સઘળા લોક ભય પામેછે.

સાહસ કામ ન કરવા વિષે.

૧. સિદ્ધપૂર નામનું એક સુંદર ગામ હતું, ત્યાં નારસિંહ નામે રાજા રાજ કરતો હતો તે ગામમાં એક બુદ્ધિવાન બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, જેની સ્ત્રી પતિવરતા હતી.

૨. તેને છોકરાં છૈયાં ન હતાં, તોપણ પરમેશ્વર ઉપર ચિત્ત

રાખતી હતી, જુદી જુદી જાતનો તે ધરમ ક્રીયા કરતી અને હમેશાં સારાં કામ કરતી તથા સદાચરણથી ચાલતી.

૩. એવી રીતે તે ધણી ધણીયાણી ખરેખરાં પવિત્રજ હતાં, તેઓ એકબીજાને ચહતાં હતાં તોપણ તેમને કંઇ સંતાન થતું નહી.

૪. તેમના ઘર આગલ એક નોળીઆનુ બચ્ચું તરફડીઆં ખાતું હતું, તેની મા પાસે હતી નહી, માટે તેમને દયા ઉતપન્ન થઇ.

૫. તેને પોતાને તથાં રાખી દુધ પાય તથા પોતાની સાથે પથારીમાં સુવાડે અને તેને છોકરાનાં જેવા લાડ લડાવે.

૬. પેલું બચ્ચું મોટું થયું પણ ઘરમાં કશી રીતની અટક-ચાલી કરે નહી, જોકે તેને બોલવાને ઇશ્વરે વાચા નહી આપેલી તોપણ તેનામાં માણસ જેટલી અકલ હતી.

૭. પછી તેણીં પગલાંથી પેલી સ્ત્રીને છોકરો થયો; તે શુભ દહાડે બારણે તોરણો બાંધ્યાં, અને છોકરાને પારણે પોઢાડયો.

૮. પેલી સ્ત્રીને દીવાની જેટલો હરખ થયો અને તેનું હેત નોળીઆના બચ્ચાં ઊપર વધારે વધતું ગયું: પોતાનું બધું ધન તેનેજ સમજવા લાગી તથા બહુ પયાર રાખવા લાગી.

૯. એક દહાડો છોકરાને પારણામાં સુવાડી નોળીઆને છોક-રો તથા ઘર સોંપી પેલી સ્ત્રી પાણી ભરવા ગઇ.

૧૦. તું એને રડાવતો ના તેમજ એનીપર ગુસ્સે થઇ મારતો ના; જો એ છોકરો મારી આગળ રોવ કરશે તો હુ તને ગાળ દઇશ.

૧૧. એવી રીતે છોકરાને નોળીઆને સોંપી પેલી સ્ત્રી પાણી ભરવા ગઇ; કે જયાંથી આવતાં બે ચાર કલાક થયા, એટલામાં એક મોટો સાંપ પારણા ઉપર ચડયો અને છોકરાને કરડવાની તઇયારીમાં હતો.

૧૨. જેવો તેનાં અંગુઠે વળગેછે તેવામાંજ તે નોળીઆએ તેને જોયો; અરે મારા ભાઇને તું કરડનાર પાપી હવે કયાં નાશી જશે.

૧૩. એમ કહીને તેપર તરાપ મારી તેણી ડોક ઝાલી; અને તેને ગરડીને તેના સાત કકડા કર્યા એટલાંમાં પેલી સ્ત્રીને પાણી ભરીને આવતી જોઇ.

૧૪. આ રૂડા સમાચાર કેહેવા પેલો નોળીઓ સામે ગયો; તેને બોલવાની શકતી નહી માટે તે તેની સામો જઇ ઉભો રહ્યો.

૧૫. નોળીઆનુ મોહડુ લોહીથી ખરડાયલુ હોવાથી પેલી સ્ત્રી સમજી કે મારો છોકરો એણે મારી નાખ્યો; લોહીવાળુ મોહુ જોઇ પેલી સ્ત્રીને બહુજ લાગ્યુ અને દુઃખ થયુ.

૧૬. અરે પાપી! તું કેવો કતો વેરી કે તેં મારો નાહનો

છોકરો મારી નાખ્યો; પેલીએ એમ કહીને તેના ઉપર માથેથી બેડું નાખ્યું જેથી નોળીઆનું મો છુંદાઇ ગયું અને તે મરણ પામ્યો.

૧૭. પેલી ઘરમાં આવીને જુએછે તો છોકરોતો પારણામાં સુતો સુતો રડયા કરેછે; છોકરો બોલ્યો કે મને આ સાંપે કરડી ખાધો હોત.

૧૮. નોળીઆએ દીઠો માટે તરતજ મારી નાખ્યો નહીતો આજે એ મણે મારી નાખ્યત; એમ કહીને માયને ત્યાં સાપના સાત કકડા પડેલા હતા તે દેખાડયા.

૧૯. પેલી સ્ત્રી પસ્તાઇને હાથ ઘસવા લાગી અણે બળાપો કરવા મંડી; અને આપઘાત કરવા તઇયાર થઇ પણ તેતલામાં તેને લોકોએ શીખામણ દઇ વારી.

૨૦. તું પ્રથમ કંઇ મનમાં નહી સમજી હવે પસ્તાવો કરીઆથી શુ થશે જ્યારે તે વખતે તું સમજી નહી ત્યારે હવે તને પસ્તાવો કરવો પડેછે.

સામળદાસ કવી કહેછે કે વગર વિચારે કરેલાં કામથી આનંદનો નાશ થાયછે, અને તે આ દાખલાથી સાબેત થાયછે.

જીભને શિખામણ.

૧. અરે જીભ તને હરીગુણ ગાતાં આટલી બધી આલસ

ક્યાંથી આવેછે? જવારો કરતાં તો તને નવરાશ નથી મળતી અને બોલ બોલ કર્યાજ કરેછે. અરે જીભ તને.

૨. પારકા માણસની નીંદા કરવામાં તુ ઘણી હુશીઆરછે, ખરાબ વાંણી બોલવાને તુ બહુ બહાદુરછે, લડાઇ કરવાનેતો વેહલી વેહલી તૈયાર થાયછે, અને ઇશ્વરની ભકતી કરવાને કંટાળેછે.

૩. મરતી વખતે તણેકોઇ કામ આવવાનું નથી, સગાં વ્હાલાં શત્રુની ટોલીની પેઠે આગળ પાછળ ફરી વળશે, ને પોતાનુ સઘુ કહી બધુ લઇ જશે, તે વખતે તણે રડાને રેહેવું પડશે.

૪. તમ મંગાવો તુળસીનાં પાંદડાં આણાવો અને ઇશ્વરની ભકિત કરાવો, પણ પેહેલાંતો ઇશ્વરને પગે પાણ નહી લાગતો ત્યારે હવે તેણુ નામ સંભળાવે શુ થવાનુ હતુ? અરે જીભ તને.

૫. જ્યારે ઘરમાં આગ લાગે ત્યારે કુવો ખોદાવો તો આગ કેમ ઓલવાય! ચોર જ્યારે બધો માલ મતા લઈ જાય ત્યાર પછી દિવો આણો તે શા કાંમમાં આવે? અરે જીભ તને.

૬. અરે તું આ જગતની માયાના ફંદમાં શુ સુખ રહેછે, ઉઠ, જાગીને તપાસ કર જ્યારે તારાં ગલાંમા મોટની ફાંસો પડી ત્યારે તુ રડવા બેથાછે પણ હવે તેથી કઇ વલવાનુ નથી. અરે જીભ.

૭. અરે ઇશ્વરનું ભજન કરવામાં કંઇ પૈસા બેસતા નથી, તે-મજ એક બાલ પણ ખરતો નથી, બહેસ્તમાં જવાનો ઇશ્વરની ભક્ત શીવાય બીજો કંઇ માર્ગ નથી.

ઉપદેશ વિશે.

૧. અરે હું તને એક સરસ શિખામણ દઉછું, કે આગળતો દુઃખના દિવસ આવેછે માટે જો ચેતતો હોયતો ચેતજે.

૨. પાણીના રેલાની પેઠે તારી જીંદગાની જાયછે, રોજ રોજ વખત રૂપી ઉંદરડો તારા શરીરને કોલી ખાયછે.

૩. તારા મોઢાં આગળ શેંકડો માણસો મરી ગયા તે લોકોની તનદરોસ્તીના રૂડા સમાચાર પણ નથી આયા; તેમાના કોઇએ ખ-બર પત્ર પણ નથી લખ્યો.

૪. આપણે બધાએ મરવુંછે માટે એવો એક દિવસ નક્કી આવશે; તે વખતે આપણી પાસે ઇશ્વર પાપ અને પુન્યનો હીશાબ માંગશે તે વેળા આપણે શું ઊત્તર આપશું.

૫. અરે અભાગીઆ અણસમજુ! તું ચેતીને નથી ચા-લતો તું અજ્ઞાનપણાંથી આગ લગાડીને તારૂં પોતાનુંજ ઘર બાળેછે.

૬. તું કયાંથી આંવ્યોછે, અને તને કયાં જવુંછે તેનો તું વિચાર કરતો નથી; અગયો ઇશ્વરની ધાસ્તી મેલી જવારો કરેછે.

૭. તે જે છુપાં છુપાં કપટી કાંમો કરેલાંછે તે છેક છુપેલાં નથી રહેવાનાં; અને જે કાંમ કરવા લાયક તે કાંમ નથી કીધું તયારે તું સમજુ માણસ શાનો?•

૮. પારકાને ઉપકાંર કરવામાં તું પાછો હઠીયો અને લોભમાં લપટાયો, તથા નઠારા બુદ્ધિમાં ગાંડો બનીને તારા મનમાં જાણે તું ડાહ્યો હોય તેમ સમજેછે.

૯. આ ભાવસાગર રૂપી ખીરમાં કુકર્મ રૂપી મીઠું નાખ્યું, અને દુષ્ટ કાંમો જે ઝેર જેવાં કડવાંછે તે કરીઆથી તારૂં ડહાપણ સઘલું જતઈ આવયુ.

૧૦. હવેલી ઘરબાર અને પૈસો એ બધાં તણે શુ કાંમ આવશે? કોણ જાણે એના ભોગવનાર કોણ થશે, એ બધી માલ મીલકત પર તુ શુકાંમ મુસતાક રહેછે!

૧૧. તું વિચાર કરીને જોશેતો તને માલમ પડશે કે એ બધાંમાં તુ માત્ર એક સેર અનાજનો માલીકછે; ઘોડા, હાથી, રથ એ બધુ જોઇને તુ મલકા ના.

૧૨. એ બધાંતો ઉલટી તને બલા વળગીછે, કારણકે એ બધાં

ની તને ફીકર લાગીછે; જેણે તેં સુખનાં જાણીને ઓરડાં કરી ગયાં હતાં પણ તેનાં દુ:ખમાં તું ઉજતો નથાયે.

૧૩. એ બધાંથી તુણે ફરસુદ ન મલી તેથી ઇશ્વરનુ ભજન કરવાનો વખત કયાથી મલે? કવિ દલપતરામ કહેછે કે જયારે તમારે એ સર્વ તજીને જવું પડશે ત્યારે મનમાં પસ્તાશો માટે સમજો અને હમેશાં ઇશ્વરની બંદગી કરો.

મહારાણીજીની અરજી.

૧. ઓ પ્રભુ! અમે એટલુંજ માગીએ છીએ કે ઘણા હેત-વાળી મહા રાણી વિક્ટોરિયાને ઘણા વર્ષ સુધી જીવાડજો, તમે મેહર-બાની કરીને તેટલું માગેલું આપો, જેથી હમે રાજી થઈએ.

૨. એની સત્ત અમારા ઉપર સ્થીર થજો, અને દયા આણી એને આરોગ્ય રાખજો. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિયા રાણીને.

૩. અને શક્તિ દિનપર દિન વધતી જજો, એની દોલતમાં. પણ વધારો થજો; અને એની કીર્ત્તિ અતીશય વધતી જજો.

૪. એના સર્વ વેરીઓનો નાશ કરજો, અને દુષ્ટનાં બુરાં કામો વ્યર્થ થજો. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિઆ રાણીને.

૫. એ વિજયા કુવરિનો જય થજો, જે આખા જગતનો અખતયાર ચલાવવાને લાયકછે. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિયા રાણીને.

૬ ઈશ્વર તમે એને અપાર દોલત આપજો અને સર્વ પ્રસંગે એને સ્હાય રહેજો. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિયા રાણીને.

૭ ઓ દયાળુ! એના દુઃખનો નાશ કરજો, જેની કીર્ત્તિ આખી દુનિયામાં ગવાયછે. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિયા રાણીને.

૮. જેના રાજથી રૈયત સુખી થઇછે તેના સીનગારને (ધ-ણીને) સલામત રાખજો. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરીયા રાણીને.

૯. એણાં રાજમાંથી જુલમ નાબુદ થયો, અને તેથી હમણે બેહદ આનંદ ઉત્પન્ન થયોછે. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિયા રાણીને.

૧૦. એનો ચોખો ઇનસાફ આખાં જગતમાં પસરજો. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિયા રાણીને.

૧૧. એની શુભ કીર્ત્તિ આ દુનિયાંમાં પસરજો, જે ગુણિજ્ઞ લોકો પોતાના પુસ્તકમાં લખી જાય. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિયા રાણીને.

૧૨. એની સદાચરણી રાજસભા દયાવંત અને શોભાયેમાન દેખાયછે. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિયા રાણીને.

૧૩. એને ચાર ઘણી હિમત વધજો. અને એની રક્ષા પર-મેશ્વર કરો. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિયા રાણીને.

૧૪. જેવી રીતે અમર વેલીનો બહુ બહુ વિસ્તાર થાયછે, તેવી રીતે એના કુટુંબ પરિવારનો વિસ્તાર થજો. ઓ પ્રભુ.

૧૫ કવિ દલપતરામ કહેછે કે સર્વ સારાં માણસો આ કુંવરીનો જય જયકાર બોલો. ઓ પ્રભુ વિક્ટોરિયા રાણીને ઘણા વરસ સુધી જીવાડજો.

ભુગોળ વિદ્યાનો ગરબો.

૧. અરે સંઘઓ સાંભળો આપણે ભૂગોળ વિદ્યા વિશે વાત ચીત કરીએ; એ વિદ્યા શીખોને આપણે સારી સમજણ લઈએ. આ પૃથ્વી ગોળ આકારની નારંગીના જેવી છે, અને વલી બીન આધારે રહીછે. અરે સઘઓ સાંભળો.

૨. એ બે ગતિમાં ફરનારી છે, અને એ ગતિમાં બહુજ જોરછે, એમાં ખેચવાની શકતી સંમતોલ રહેલીછે. અરે સઈઓ સાંભળો.

૩. દક્ષીણથી તે ઊત્તર સુધીના પૃથ્વીનો વ્યાસ બરાબર ૭૯૧૨ માઈલછે તે જાણજો. અરે સઘઓ સાંભળો.

૪. આ પૃથ્વીના બરાબર ત્રણ ભાગ કરીએ તો તેમાંના બે ભાગ પાણી અને એક ભાગ જમીન છે એમ ગ્નાની લોક કહેછે. અરે સઘઓ સાંભળો.

૫. એ બધા પાણીના પાંચ ભાગ કરયાછે, તેને મહાશાગર કહેછે તે દરેક મહાસાગરના નામ કહુછુ તે ધ્યાંનમાં લેજો. અરે સઘઓ સાંભલો.

૬. સઊથી મોહતો પેસિફિક મહાસાગરછે જેમાં બેરનો કંઈ સુમારજ નથી, અને તેમાં રાત દહાડો વહાણો ફરતાં ફરેછે. અરે સઘઓ સાંભલો.

૭. બીજો આટલાન્ટિક મહાસાગર, ત્રીજો હિંદી મહાસાગર, તે તમે નકસામાં જુઓ અને ખુશી થાઓ. અરે સઘઓ સાંભલો.

૮. ચોથો ઊત્તરમાં ઉત્તર મહાસાગરછે, અને પાંચમો દક્ષીણ માં દક્ષીણ મહાસાગરછે ત્યાં તાહાડ બહુ વાગેછે. અરે સઘઓ.

૯. જમિન બે મહાદ્વિપોમાં વેહેંચયછે, તેમાં એક જુનોછે જેમાં આપણે વસીએ છીએ, અને બાજો અમેરીકા નામેછે જેને નવો કરી કહેછે. અરે સઘઓ સાંભલો.

૧૦. જુના મહાદ્વિપમાં ત્રણ ખંડોછે એશિઆ યુરોપ અને આફ્રીકા. અરે સઘઓ સાંભલો.

૧૧. ચોથો ખંડ અમેરીકાછે તેની શોધ અમેરીકે કરી માટે તેના નામ ઉપરથી એ ખંડનુ નામ રાખવામાં આવ્યુ છે. અરે સઘઓ સાંભલો.

૧૨. અમેરીકાના બે ભાગ કરેલાછે, તેમના નામ દક્ષિણ અમેરીકા અને ઉત્તર અમેરીકા રાખ્યાંછે. તેમાં યુરોપીઅન લોક વસેછે. અરે સહુઓ સાંભળો.

૧૩. આસ્ત્રલએશિઆમાં ઘણા બેટછે, તેમના નામ પણ ઘણ છે, આસ્ત્રલીઆ મોહટોછે એમાં કંઇજ ભુલ નથી. અરે સહુઓ.

૧૪. પાસીફીકમાં જે બેટનો જથોછે તે પોલીનીશાઆને નામે ઓલખાયછે, અને ઓહ બેટ પણ નયાંજછે. તે તમો વીસરસો ના. અરે સહુઓ સાંભલો.

૧૫. આ ધરતી ઉપર જે જગા જોવી હોય તે રેખાંશ અને અક્ષાંશ ઉપર જોવી, તેથી મનનો સંદેહ મતી જશે. અરે સહુઓ સાંભલો.

૧૬. જે છોકરાઓ આ ગરબો ગાશે તે ભુગોળ વિદ્યાના અભ્યાસમાં આગળ વધશે, તેણે જોઇ મેહેતાજી ખુશી થશે. અરે સહુઓ સાંભલો આપણે ભૂગોળ વિદ્યા વિશે વાતચીત કરીયે.

બંદગી.

૧. ઓ ઇશ્વર તુ દુનિયાનો રક્ષણ કર્તાછે તારી કારીગોરી અને બધી સત્તા આશ્ચર્યકારક છે. ઓ ઇશ્વર તુ.

૨. અરે પરમેશ્વરની તારીફ કરવા મારી જીભમાં પુરતી શક્તિ નથી, અને કદાચ કરવા જાઉંછુ તો હારી જાઉંછું. ઓ ઇશ્વર તું.

૩. જ્યાં જોઇએ ત્યાં તારી કીર્ત્તિનો ભંડાર નજર આવેછે જે તારા ગુણોથી ભરપુર છે. ઓ ઇશ્વર તું.

૪. આ દુનિઆનો તુ કારભાર ચલાવેછે અને તારાં કાંમ બધાં પ્રેમ ભરેલાંછે. ઓ ઇશ્વર તુ.

૫. આ દુનિઆંમાં તારા શીવાએ કોઇબી સાચુ નથી, અને હંમેશાં દુખમાં તુજ મદદ કરેછે. ઓ ઇશ્વર તું.

૬. ખરાબ કાંમ કરવાથી હંમેશાં ફરી જઇ માર ખાઇએ છૈયે પણ ભક્તિ કરવાથી બચ્યોએ છૈયે. ઓ ઇશ્વર તું.

૭. મને કંઇબી ખરાબ કાંમ કરતાં નીત અટકાવજે એવી મારી અરજછે તેપર તુ ધીઆન આપ. ઓ ઇશ્વર તું દુનિઆનો રક્ષણ કર્તાછે, તારી કારીગોરી અને બધી સત્તા આશ્ચર્યકારકછે.

સમાપ્ત.